

Pracownia Zarządu Polowego
Archiwum Wojennego.

**SPRAWOZDANIE ZARZĄDU
POLSKIEGO ARCHIWUM
WOJENNEGO**

(1915—1916)

(od 17 stycznia 1915 do 31 grudnia 1916)

**W KRAKOWIE
NAKŁADEM POLSKIEGO ARCHIWUM WOJENNEGO
DRUK W. L. ANCZYCA I SPÓŁKI
1917**

Polskie Archiwum Wojenne jest instytucją wyłącznie naukową, gromadzącą dla przyszłego dziejopisarstwa materiały archiwalne i muzealne, dotyczące udziału Polaków w wojnie światowej oraz współczesnej sprawy polskiej w ogólności.

Polskie Archiwum Wojenne posiada Komitety w Krakowie, Lwowie, Warszawie, Lublinie, Wiedniu i Fryburgu, nadto przeszło 50 ekspozytur w Polsce i poza Polską.

Polskie Archiwum Wojenne gromadzi swoje zbiory z myślą przekazania ich po wojnie Stolicy Polski.

Polskie Archiwum Wojenne liczy na pomoc i ofiarność społeczeństwa i prosi zarówno o datki pieniężne jak o dary w przedmiotach bibliotecznych, archiwalnych i muzealnych.

SPRAWOZDANIE ZARZĄDU
POLSKIEGO ARCHIWUM
WOJENNEGO

(1915—1916)

(od 17 stycznia 1915 do 31 grudnia 1916)

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 79
Tel. 26-68-63

W KRAKOWIE
NAKŁADEM POLSKIEGO ARCHIWUM WOJENNEGO
DRUK W. L. ANCZYCA I SPÓŁKI
1917

Treść sprawozdania.

	Str.
I. Założenie Polskiego Archiwum Wojennego, jego cele i zadania	3
II. Działalność Zarządu	10
III. Organizacya lokalna P. A. W.	19
IV. Sprawozdania kasowe	
1. Sprawozdanie kasowe Zarządu P. A. W.	34
2. » » lwowskiego Komitetu P. A. W.	36
3. » » wiedeńskiego » »	36
4. » » szwajcarskiego » »	38
V. Wykaz Ofiarodawców:	
A. Datki pieniężne	40
B. Dary w przedmiotach	43
VI. Poczec Członków P. A. W.:	
A. Członkowie wiedeńskiego Komitetu P. A. W.	45
B. » lwowskiego » »	46
VII. Wykaz bieżących czasopism znajdujących się w zbiorach P. A. W.	47
VIII. Instrukcyje i odezwy:	
1. Instrukcyja dla delegatów i Komitetów lokalnych P. A. W.	50
2. Instrukcyja dla piszących wspomnienia, dzienniczki i pamiętniki	51
3. Odezwa w sprawie zbierania materiałów do folkloru wojennego	54

18-063

I. Założenie Polskiego Archiwum Wojennego, jego cele i zadania.

Wartość historii dla każdego narodu, jej wielka waga, jako czynnika wychowawczego oraz niezwykła doniosłość dla pielęgnowania i rozbudzania ideałów narodowych — to sprawy powszechnie znane i stwierdzone, nie wymagające nowych uzasadnień. Szczególne jednak znaczenie ma historia dla narodu, który — jak nasz — od wieku przeszło pozbawiony bytu państwowego i rozdzielony na części, w niej pragnie mieć swego przewodnika, wskazującego mu drogę do lepszej przyszłości, w jej ożywym źródle czerpie nadzieję i wiarę w odzyskanie wolności i w ziszczenie ideałów narodowych. Obok poezji wiejszej historia była dla nas w ciągu wiekowej niewoli niewygasłym zniczem, rozpalającym wciąż gorącą miłość Ojczyzny i zagrzewającym do wytrwania. A jeśli dziś po wielu latach, w tej największej — jaką znają dzieje — wojnie, znowu przypomnieliśmy światu dawnego bohatera polskiego, jeśli mimo katastrofalnych klęsk, jakie ta wojna ściągnęła na ziemie nasze, dźwigamy się szybko i odradzamy do nowego życia, to trzeba z całym naciskiem zaznaczyć, że zawdzięczamy to w znacznej mierze historii, tym podnietom i ideałom, które czerpaliśmy ze skarbnicy wspomnień dziejowych, przykładom i wzorom, jakie nam stawiały przed oczy czyny ojców, dziadów i pradziadów naszych, naukom i wskazówkom, jakich nam dostarczyło doświadczenie, dobra i zła dola w naszej wiekowej wędrówce. Dzieje wskazują drogę, po której Naród kroczy od stuleci do

celu swych przeznaczeń i chronią Go przed zejściem na manowce i bezdroża; w dziejach odzwierciedla się cały Jego żywot, jako jeden nieprzerwany łańcuch pokoleń, którego ostatnie ogniwo my stanowimy, z dziejów odradza się wiecznie nasz swoisty charakter, nasz nieskażony ideał narodowy, który odziedziczyliśmy po przodkach i który przekazać winniśmy następcom. W perspektywie dziejów występują wyraźnie zadania i obowiązki nasze wobec przyszłych pokoleń. Jesteśmy ogniwem w nieprzerwanym łańcuchu, który był przed nami, lecz będzie także i po nas, jesteśmy łącznikiem minionych pokoleń z przyszłemi; powinniśmy więc zrozumieć, że podobnie jak my sięgamy do dziejów przodków naszych, szukając w nich podniet duchowych, pytając o radę i wskazówki działania, naśladowując wzory bohaterstwa i wogóle nawiązując wciąż węzły do przeszłości naszej, tak i następne pokolenia zapragną znaleźć to wszystko w historii obecnego pokolenia, przeżywającego chwilę wielkiej doniosłości dziejowej, o wysokiem napięciu sił materialnych i duchowych.

Zdając sobie sprawę z wagi zdarzeń obecnych, pojmując równocześnie wartość historii dla przyszłości Narodu, musimy przyjść do przekonania, że już dziś, współcześnie z wypadkami wojennymi, myśleć trzeba o zabezpieczeniu dla przyszłego dziejopisarstwa materiałów, wyświetlających wszechstronnie udział Polski w wojnie światowej i stan sprawy polskiej w ogólności. Jest to postulat pierwszorzędnej wagi i doniosłości. Chodzi o to, aby przyszły historyk czy powieściopisarz miał jak najpełniejszy zasób źródeł z obecnej doby, nie zaś tylko przypadkowo i fragmentarycznie dochowany materiał. Wymaga tego nie tylko względ kulturalno-naukowy, ale przede wszystkim potrzeba narodowa. Powinniśmy przyszłym pokoleniom przekazać bogaty skarb pamiątek i dokumentów, z którego-by poznały, cośmy w ciągu tej wojny musieli znieść i wycierpieć, czem krzepiliśmy ducha narodowego, jakich doznawaliśmy wzruszeń, przeżywając chwile zwątpienia i nadziei, żaloby i wesela. Drogie są dziś dla nas pamiątki dawnych walk naszych o wolność, cenne są materiały historyczne do bojów kościuszkowskich, legionowych, lub do powstań naszych z 31 i 63 roku. Lecz wiemy zarazem, jak niewiele ich się dochowało, a przede wszystkim jak są one

rozproszone po różnych zbiorach publicznych i prywatnych, co niesłychanie utrudnia ich poznanie i użytkowanie dla celu, któremu dziś służyć powinny, t. j. dla dziejopisarstwa. Ileż wskutek tego niejasności, ile zagadek w dziejach porozbiorowych Polski, ile straconych może na zawsze pięknych i wzniosłych momentów w historii wiekowej walki o niepodległy byt Narodu!

Otóż to samo, w wyższym może nawet stopniu, byłoby kiedyś z historią obecnych, tak ważnych czasów, gdybyśmy zawczasu nie pomyśleli o zbieraniu i zabezpieczeniu pamiątek i dokumentów wojennych już teraz, w czasie wojny, która z jednej strony stwarza obfite materiały historyczne, a z drugiej przyczynia się do rychłej ich zatraty.

Postęp w rozwoju każdej gałęzi wiedzy zależy przede wszystkim od udoskonalenia organizacji pracy. W zakresie historyografii nowoczesnej ten postulat organizacji wymaga, aby materiał dla przyszłego dziejopisarstwa gromadzony był już współcześnie z wypadkami, żeby był jeszcze »na gorąco« chwytny i w archiwach składany.

Potrzebę zbierania współczesnych archiwaliów wojennych odczuto u nas już w samych początkach wojny, odczuły ją przede wszystkim nasze instytucje archiwalno-biblioteczne i muzealne, z urzędu niejako do tego powołane. Najstarsza ksiąźnica polska, czcigodna Biblioteka Jagiellońska, już w parę miesięcy po wybuchu wojny ogłosiła apel publiczny, nawołujący do zbierania. Podobnie inne instytucje nasze, Ossolineum i Archiwum miejskie we Lwowie, poznańskie Muzeum etnograficzne i inne, parokrotnie odzywały się do społeczeństwa z prośbą o pomoc w tej akcji. Objaw to nader pożądanym i uznania godnym, a nawet koniecznym, by każda większa biblioteka miała pewien zasób pamiątek i dokumentów z tak ważnej dziejowo epoki, jest też obowiązkiem każdej z nich starać się o to usilnie. Ale obok postulatu zbierania wylania się równocześnie postulat drugi, nie mniej ważny, z punktu widzenia organizacji pracy konieczny i uzasadniony, t. j. zasada koncentracji materiału archiwalnego. Ten materiał, dotyczący jednej wielkiej sprawy: udziału Polaków w wojnie, skutków i wpływu tejże na ziemię i społeczeństwo polskie oraz wogóle na rozwój sprawy polskiej, powinien być możliwie skupiony w jednym

zbiorze, w jednym wielkim ognisku archiwalnym i muzealnym, aby przyszedł historyk, któryby chciał ten olbrzymi materiał opanować, nie potrzebował tracić drogiego czasu na podróże po różnych zbiorach lokalnych, ale by go miał zebrany w jednym zbiorze centralnym. Stworzenie takiego zbioru, obejmującego całokształt spraw polskich w czasie wojny, to zadanie przenoszące możność i siły jednej biblioteki czy archiwum, obciążonego innemi bieżącymi sprawami urzędowymi. To zadanie, wymagające osobnej instytucji, wyłącznie temu celowi służącej, a opartej na zorganizowanym współpracownictwie całego szeregu oddanych sprawie jednostek i zrzeszeń, działających w miejscu swego pobytu dla wspólnego celu: stworzenia Polskiego Archiwum i Muzeum Wojny:

Takie centralne zbiory wojenne tworzą u siebie wszystkie narody kulturalne. We Francji wystąpiło z inicjatywą w tym kierunku Ministerstwo Oświaty, powołując do współdziałania lokalne organa administracyjne oraz przedewszystkiem nauczycielstwo. Powstają także centralne archiwa wojenne w Berlinie, w Wiedniu i innych stolicach państw wojujących.

Naród polski, tak srogo tą wojną dotknięty, ale równocześnie takie nadzieje w niej pokładający, nie mógł pozostać w tym względzie poza innymi kulturalnymi ludami i mimo trudnych warunków, w jakich się znajduje, musiał zdobyć się na instytucję, któraby spełniła tak ważny postulat naukowy i kulturalny.

Myśl stworzenia centralnego Polskiego Archiwum Wojennego zakiełkowała wśród Polonii galicyjskiej, która w pierwszej fazie wojny, wskutek wypadków znalazła się na bruku wiedeńskim.

Z inicjatywy Dr. Stefana Vrtela odbyło się dnia 17. stycznia 1915 r. w skromnym lokalu Domu Polskiego przy Boerhavegasse 1. 25, zebranie złożone z kilkudziesięciu osób, które pod przewodnictwem J.M. Rektora Uniwersytetu lwowskiego, prof. Dr. Kazimierza Twardowskiego uchwaliło powołać do życia Komitet, celem gromadzenia materiałów historycznych, dotyczących udziału Polaków w wojnie światowej. Na następnych posiedzeniach w dniach 21 i 31 stycznia myśl rzucona na poprzednim zebraniu skryształizowała się w tym kształcie, że po-

stanowiono stworzyć instytucję naukową ogólnopolską pod nazwą Polskie Archiwum Wojenne, mającą objąć swą akcją w przyszłości całość ziem polskich oraz te ogniska życia polskiego za granicą, gdzie ono żywszem było tętnem. W samym swem założeniu miało to być nie statutowe towarzystwo, ale zespół pracowników pod kierunkiem Prezydium honorowego i Zarządu, organizujących zbieranie i konserwację materiałów archiwalnych.

Na czele Polskiego Archiwum Wojennego stanęło Prezydium honorowe, w którego skład weszli:

Dr. Oswald Balzer, profesor Uniwersytetu lwowskiego, Prezes Towarzystwa dla popierania nauki polskiej we Lwowie.

Ks. Dr. Władysław Bandurski, Biskup-sufr. lwowski.

Dr. Kazimierz Chłędowski, b. Minister.

Dr. Kazimierz Kostanecki, Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Dr. Kazimierz Twardowski, Rektor Uniwersytetu lwowskiego.

Dr. Bolesław Ulanowski, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Sekretarz generalny Akademii Umiejętności w Krakowie.

Dodatkowo uproszeni zostali później o wstąpienie do prezydium P. A. W.:

Dr. Ludwik Finkel, profesor Uniwersytetu lwowskiego i Prezes Towarzystwa historycznego w Lwowie.

Dr. Józef Kallenbach, profesor Uniwersytetu lwowskiego, Prezes Towarzystwa literackiego im. Adama Mickiewicza we Lwowie.

Ten skład Prezydium honorowego P. A. W. stanowił gwarancję ściśle i wyłącznie naukowego charakteru instytucji, obcej jakiegokolwiek jednostronności, stojącej ponad wszelkimi stronnictwami, mającej jedynie interes nauki i dobro kultury polskiej na względzie.

Kierownictwo spraw Polsk. Archiwum Wojennego, w szczególności jego organizacją, spoczęło w rękach Zarządu, w skład którego weszli:

Przewodniczący: Dr. Władysław Semkowicz;

Zast. przew. i Kustosz muzealny: Dr. Stefan Vrtel;

Sekretarz: Dr. Jan St. Bystron;
Zast. sekr.: Stefan Mękarski;
Skarbnik: Dr. Maryan Janelli;
Zast. skarbnika: Bronisław Kryczyński;
Bibliotekarz: Dr. Franciszek Smolka;
Archiwaryusz: Dr. Bronisław Pawłowski.

Zyskawszy aprobatę władz miejscowych, wydał Zarząd odezwę, wyjaśniającą cele i zadania Polskiego Archiwum Wojennego oraz określającą zakres zbiorów. Polskie Archiwum Wojenne miało tedy objąć cały naród polski, bez względu na osiedlenie i w tym celu miało tworzyć poza siedzibą swą delegatury względnie Komitety miejscowe, zarówno na ziemiach polskich jak i za granicą. Pod względem rzeczowym również określono materiał zbiorów jak najszerszej: zbierać trzeba wszystko, co ma jakikolwiek, bezpośredni lub pośredni związek z udziałem Polski w wojnie światowej. Cały ten materiał daje się zgrupować zewnątrz w trzy wielkie działy:

I. Druki, tak polskie jak i obce, jakoto: książki, broszury, druki ulotne, odezwy i obwieszczenia, afisze, programy, zaproszenia, klepsydry i t. d. Szczególny zaś nacisk położono w tym dziale na czasopisma, tak polskie, jak ważniejsze zagraniczne, bądź jako komplety, bądź w formie wycinków.

II. Rękopisy, jak pamiętniki, wspomnienia, zapiski, listy i karty polowe żołnierzy i osób, które przeżywały wypadki wojenne, wykazy statystyczne i sprawozdania dotyczące stosunków gospodarczych i kulturalnych, nie ogłoszone drukiem pieśni żołnierskie, nadto wszelkie akta, dotyczące dziejów polskich komitetów narodowych, organizacyi militarynych oraz komitetów uchodźczych.

III. Muzealia. Dział ten obejmuje ilustracye, tak poważne jak i karykaturalne, fotografie, widokówki, znaczki pocztowe, bony wojenne, noty bankowe, pieczętki, mapy, odznaki okolicznościowe, pierścionki, medale pamiątkowe, monety, rzeźby, plakiety, utwory muzyczne, wreszcie broń wszelkiego rodzaju, rynsztunek, mundury i t. p.

Kwestyi, gdzie mają być w przyszłości, po wojnie umieszczone zbiory Polskiego Archiwum Wojennego, na razie nie można było rozstrzygać i przyszedł ich

siedziby z góry przesądzać. Wobec niewiadomego wyniku wojny trzeba było poprzestać na postanowieniu przeznaczenia ich do tego miejsca, które ze względów naukowych i politycznych okaże się po wojnie ku temu celowi najodpowiedniejszym. Inicytatorowie jednak już w pierwszej odezwie dali wyraz swej szczerzej intencji, by w razie osiągnięcia pełnej niepodległości, siedzibą Polskiego Archiwum Wojennego została przyszła stolica państwa polskiego. Za takim przeznaczeniem zbiorów przemawia przede wszystkim ten wzgląd, że ta stolica, jako przyszłe centrum umysłowego i politycznego życia Polski, będzie zarazem najwyższym symbolem realizacji dążeń naszych do odzyskania bytu państwowego, tam przeto winien być złożony pomnik, odzwierciedlający losy Narodu w dobie wojny, która na ich szali tak silnie zaważyła.

Jest jednak drugi jeszcze wzgląd, domagający się stworzenia zbiorów w stolicy naszej. W założeniu swoim ma to być ogólnopolskie, centralne Archiwum i Muzeum Wojny, ma ono być ogniskiem, które powinno wchłonąć w siebie w przyszłości archiwa wszystkich organizacyi narodowych, tak wojskowych jak politycznych i humanitarnych, działających w czasie wojny zarówno na terenie ziem polskich jak i za granicą. Tak pomysłana instytucya narodowa może i winna być założona nie gdzieindziej jeno w stolicy Polski, co więcej, może i winna być związkiem i stanowić osobny dział przyszłego archiwum państwowego, które powstanie niewątpliwie przy rządzie polskim.

Tam między innymi miejsce dla archiwów związków przedwojennych, mających na celu przygotowanie ruchu zbrojnego, (organizacyi strzeleckich, drużyn i skautu), oraz dla archiwów tych instytucyi, które w czasie wojny, bezpośrednio lub pośrednio służyły sprawie polskiej i idei walki o byt niepodległy Narodu. Tam w tem wspólnem centrum znaleźć się powinny archiwa Polskich Komitetów Narodowych tak Królestwa jak i Galicyi (jak N. K. N., C. K. N. etc.), dalej archiwa organizacyi wojskowych, jak Legionów Polskich, Polskiej Organizacyi Wojskowej etc. i związanych z nimi instytucyi, jak Samarytanina polskiego, Gospód dla Legionistów, Komitetów dla superarbitro-

wanych Legionistów i inwalidów i t. p.; następnie archiwa zagranicznych organizacyi narodowych, bez względu na zabarwienie polityczne, archiwa stronnictw politycznych w Polsce, Komitetów uchodźczych, wreszcie Komitetów niesienia pomocy ofiarom wojny. Oczywiście archiwa poszczególnych organizacyi zachowałyby w tym wspólnym zbiorze swą całość odrębną.

Oto pierwotne intencye założycieli Polskiego Archiwum Wojennego, wyrażone jakby w przeczuciu zdarzeń jeszcze w początkach wojny, a dziś coraz bliższe urzeczywistnienia. Da Bóg, że nadzieje nasze doczekają się już rychło pełnego ziszczenia!

II. Działalność Zarządu.

Praca podjęta na obczyźnie, natrafiła zrazu na poważne przeszkody, tkwiące przedewszystkiem w tej okoliczności, że w chwili jej rozpoczęcia, w początkach roku 1915, przeważna część ziem polskich, prawie całe Królestwo i jakie dwie trzecie Galicyi znajdowały się po przeciwnej stronie frontu bojowego, tak, że porozumienie z nimi było prawie niemożliwe. Mimo to wiadomości o powstaniu Polskiego Archiwum Wojennego przedostały się dość wczesnie do dzienników polskich w Warszawie i Lwowie, jakkolwiek zaopatrzone zostały przez niektóre z nich niezbyt pochlebnym komentarzem, odmawiającym Polakom we Wiedniu prawa zakładania podobnej instytucyi ogólnej, czego powód tkwił oczywiście w niezrozumieniu prawdziwych intencyi założycieli.

Nie zrażając się wszakże temi przeciwnościami, Zarząd P. A. W. przystąpił do pracy organizacyjnej, wychodząc z tego założenia, że w czasie wojny, przy nader utrudnionej komunikacyi, zamierzony cel osiągnąć można tylko drogą pozyskania dla współpracownictwa szeregu jednostek, lub też grup osób, któreby w miejscu swego pobytu zbierały materiały, mające się po wojnie złożyć w miejscu, przeznaczonem na stałą siedzibę P. A. W.

Pracę organizacyjną rozpoczął Zarząd — rzecz naturalna — od Wiednia, gdzie równocześnie zawiązał się przy nim Komitet miejscowy, z szerokim zakresem działania, mający wspierać

prace Zarządu, który znów objął w nim przewodnictwo i ogólne kierownictwo jego zadań¹⁾. Lokal zarządu mieścił się zrazu w domu przy Steindelgasse 6, w lipcu zaś 1915 r. przeniesiony został na I Wallnerstrasse 1 a.

Współcześnie przystąpił Zarząd do zakładania ekspozytur P. A. W., naprzód pośród Polaków, rozproszonych na tularctwie wojennem po różnych krajach zachodnich, więc w Czechach, na Morawach, w Salzburgu i innych. Zadaniem tych ekspozytur było przedewszystkiem gromadzenie materiałów do życia uchodźstwa polskiego. Rychło potem rozszerzył Zarząd tę akcyę na zagranicę, zakładając Komitet P. A. W. w Szwajcaryi i pozyskując delegatów tak w stolicach państw centralnych, Budapeszcie, Berlinie, Sofii, Konstantynopolu, jak i w miastach główniejszych państw neutralnych. Za pośrednictwem tych ostatnich ekspozytur usiłował Zarząd, na ogół nie bezskutecznie, porozumieć się z rodakami po drugiej stronie frontu bojowego, w kierunku podjęcia pracy gromadzenia materiałów dla P. A. W. Głównem zadaniem ekspozytur zagranicznych było śledzenie i zbieranie głosów prasy i literatury obcej w sprawie polskiej.

W miarę przesuwania się frontu bojowego ku wschodowi i ustępowania wojsk rosyjskich z ziem polskich, mógł Zarząd rozwinąć akcyę zakładania ekspozytur na ziemiach polskich, głównie w Galicyi i w części Królestwa, okupowanej przez władze austro-węgierskie. W Galicyi prócz Komitetów we Lwowie i w Krakowie powstał cały szereg delegatur w miastach prowincjonalnych. W Królestwie założył Zarząd Komitet w Lublinie i zaprosił do współpracownictwa delegatów w główniejszych miejscowościach tej części Polski. Trudniejsza była sprawa z zainicyowaniem akcyi w Warszawie i wogóle w części Królestwa pod zarządem niemieckim, ostatecznie jednak za życzliwem pośrednictwem prof. Dr. Józefa Kallenbacha, powstała i tam Komisya P. A. W. w łonie Towarzystwa Miłośników historii. Akcyja Zarządu, zmierzająca do zakładania ekspozytur P. A. W. trwa i rozwija się w dalszym ciągu, a sieć delegatur i komitetów miejscowych stale się rozszerza. W osobnym rozdziale podajemy

¹⁾ Działalność Komitetu wiedeńskiego przedstawimy niżej szczegółowo w rozdziale poświęconym organizacyi ekspozytur P. A. W.

wykaz ekspozytur P. A. W. oraz wyniki ich działalności, o ile nadeszły na czas swe sprawozdania.

Z końcem września 1915 r. przeniósł się Zarząd do Lwowa, dokąd przewodniczącego i jego zastępcę powołały obowiązki zawodowe. We Wiedniu pozostał Komitet miejscowy, zreorganizowany pod kierunkiem nowego prezydium (zob. niżej str. 23). We Lwowie Zarząd mieścił się naprzód w lokalu udzielonym mu życzliwie przez Towarzystwo nauczycieli szkół wyższych, przy ul. Małeckiego 5, następnie zaś po ukonstytuowaniu się przy nim osobnego Komitetu (zob. niżej str. 27), przeniósł się do wynajętego lokalu przy ul. Lelewela 5.

Po całorocznym pobycie we Lwowie, zmienił Zarząd ponownie swą siedzibę. Z powodu powołania przewodniczącego, Dr. Władysława Senkowicza do Krakowa, okazała się potrzeba przeniesienia tam od września 1916 r. agend Zarządu, który znalazł tymczasowe pomieszczenie dla swego biura i zbiorów w gmachu Akademii Umiejętności. Za życzliwe udzielenie tej gościny, która umożliwiła nam kontynuację pracy na gruncie krakowskim, składamy Zarządowi Akademii Umiejętności, a w szczególności jej sekretarzowi generalnemu, prof. Drowi Bolesławowi Ulanowskiemu najgorętsze podziękowanie. We Lwowie ukonstytuował się w listopadzie 1916 r. Komitet miejscowy, wybierając własny Zarząd, pod którego kierunkiem przystąpił do dalszej pracy zbierania materiałów na terenie wschodniej części Galicji, a w szczególności Lwowa (zob. niżej str. 28).

Poza akcją organizacyjną uważał Zarząd za jedno z swych głównych zadań stałą propagandę celów P. A. W. wśród społeczeństwa, uświadamianie go o potrzebie zbierania oraz o zakresie działania i rodzaju zbiorów naszej instytucji. Wyszedł Zarząd przytem z tego założenia, że nie wystarcza zbierać obiektywnie wszelkie produkta archiwalne i muzealne wojny, ale należy starać się o stwarzanie nowego materiału i pobudzać społeczeństwo do pracy w tym zakresie.

Nie licząc wielu krótszych komunikatów informacyjnych i specjalnych odezw o składanie w P. A. W. pewnych materiałów (np. fotografii Legionistów i zniszczonych okolic, przeczytanych książek i broszur treści wojennej etc.), rozsyłanych co pewien czas do całej, w miarę możności, prasy polskiej, od

której — co z szczerą wdzięcznością podnieść trzeba — na ogół doznawaliśmy bardzo życzliwego poparcia, wydał Zarząd osobnym drukiem pięć odezwo następujących:

1) W kwietniu 1915 r.: Instrukcyja dla piszących wspomnienia, dzienniczki i pamiętniki. Wiadomo, jak ważne źródło dla historyka stanowi pamiętnikarstwo, a z drugiej strony wiadomo, ile zawiera ono bezużytecznego dla historyka materiału, zwłaszcza dziś w okresie prawdziwej grafomanii. Przykładem mnożąca się z dniem każdym literatura żołnierska, która z małymi wyjątkami może służyć za wzór, jak nie należy pisać wspomnień i pamiętników. Wydając instrukcyję, opracowaną przez Sekcyję pamiętnikarską Komitetu wiedeńskiego, nie zamierzał Zarząd popierać grafomaństwa, ale pragnął skierować producentów tego tak ważnego dla przyszłego historyka źródła stosunków i obyczaju wojennego na właściwe tory, przez wskazanie mu tych wymogów, które są konieczne, by pamiętnik czy dziennik wojenny miał istotną wartość źródła historycznego.

2) W grudniu 1915 r. wydał Zarząd odezwę ogólną do społeczeństwa, przypominającą mu cele i zadania P. A. W. i wzywającą do ich poparcia oraz składania materiałów na ręce wymienionych w niej komitetów i delegatów miejscowych.

3) W styczniu 1916 r. ukazała się odezwa, zatytułowana: »O wojenną twórczość ludową«, wzywająca do zbierania pieśni wojennych drukiem nie ogłoszonych, podań i opowieści, osnutych na tle wojny oraz inskrypcyi na mogiłach Legionistów i żołnierzy polskich.

4) W lipcu 1916 r. komunikat, który przypomina znów społeczeństwu istnienie P. A. W., przedstawia pokrótce rozwój akcji naszej w ostatnim czasie i znosi gorący apel zwłaszcza do zbieraczy prywatnych o składanie pamiętek i dokumentów wojennych w jednej z podanych tam składnic P. A. W.

5) W grudniu 1916 r. wydał Zarząd odezwę »Do kobiet polskich«, skierowaną do wszystkich polskich stowarzyszeń i zrzeszeń kobiecych, o nadsyłanie sprawozdań i innych materiałów, mających zobrazować działalność kobiety polskiej w czasie wojny, celem wydania później odpowiedniej publikacyi.

Przyznać trzeba z żalem, że odezwy te, rozsyłane w tysiącach egzemplarzy i przedrukowywane w prasie polskiej, nie

odniosły spodziewanego skutku i na ogół społeczeństwo dość obojętnie odnosiło się do instytucji naszej, nie pojmując widocznie doniosłości jej celów. Z tem większem uznaniem wspomnieć trzeba o licznych zresztą jednostkach, które uświadomiwszy sobie potrzebę poparcia zabiegów naszych około stworzenia skarbcza pamiątek i źródeł historycznych z obecnej, tak doniosłej dla Narodu doby, pospieszyły nam z pomocą, składając wiele cennych materyałów w zbiorach P. A. W. Tym wszystkim ofiarodawcom, których nazwiska, o ile nam były wiadome, pomieszczamy w końcowym wykazie, wyrażamy najserdeczniejsze podziękowanie.

Zarząd, pragnąc przedewszystkiem skupić w P. A. W. jak najwięcej materyału do działalności organizacyj i instytucji narodowych w czasie wojny tak wojskowo-politycznych jak społeczno-gospodarczych i kulturalno-humanitarnych, z wojną związanych, zwrócił się do wielu z nich z prośbą o przekazanie mu po wojnie swych archiwów z tego okresu. Apel nasz znalazł życzliwy oddźwięk w niektórych instytucjach, z których jedne przyobiecały, spełnić prośbę Zarządu po zamknięciu swych czynności, inne zaś już nawet tej prośbie uczyniły zadość, zlikwidowawszy swe czynności, jak Komitet uchodźców w Pradze, Salzburgu i Przybramie, dalej Centralne Biuro Opieki moralnej nad wychodźcami we Wiedniu i Komitet doraźnej opieki nad ewakuowanymi w Krakowie, które nadesłały swe akta Polskiemu Archiwum Wojennemu.

Bardzo cenne przyrzeczenie uzyskał Zarząd w tej mierze od Komendy Legionów Polskich. Ówczesny szef sztabu kap. Wł. Zagórski pismem z d. 9 grudnia 1915 r. przyobiecał, że po zużytkowaniu materyałów archiwalnych dotyczących działalności Legionów, »odda chętnie Polskiemu Archiwum Wojennemu w wypadku zupełnego ustalenia się tegoż, wszystkie akta do pieczołowitego przechowania«. Niemniej cenne przyrzeczenie złożyło Zarządowi Prezydium Naczelnego Komitetu Narodowego, które pismem z d. 29 kwietnia 1915 r. oświadczyło gotowość oddania »po zamknięciu czynności, aktów swych w jak najszerszej mierze do zbiorów P. A. W.«. Analogiczne obietnice poczyniło Prezydium »Samarytanina Polskiego« i »Gospody dla Legionistów« we Wiedniu, inne zaś instytucje, jak »Książęco-

Biskupi Komitet dla niesienia pomocy ofiarom wojny« w Krakowie, nie odmawiając w zasadzie prośbie Zarządu, odłożyły decyzję w tej sprawie na czas późniejszy, po wojnie. Zarząd P. A. W. żywi nadzieję, że wszystkie tego rodzaju organizacje uznają potrzebę skupienia materiałów, dotyczących ich działalności, w jednym centrum archiwalnym i złożą je rychlej czy później w Polskim Archiwum Wojennem. Te same nadzieje pozwala sobie Zarząd wyrazić w odniesieniu do licznych zbieraczy prywatnych, z których wielu niewątpliwie gromadzi swe zbiory z myślą, by wzbogacić nimi kiedyś nasze instytucje publiczne. Tym wysoce uspołecznionym, a tak pożądanym w każdym kulturalnym środowisku zbieraczom, pozwala sobie Zarząd P. A. W. zwrócić uprzejmie uwagę na ważny z punktu widzenia narodowego i naukowego postulat nierozpraszania zbiorów po wielu instytucjach lecz ich koncentracji, celem stworzenia jednego głównego zbioru pamiątek i dokumentów wojennych, w którym nie brakłoby rzeczy istotnie ważnych i unikatów. Zresztą dubletami zamierza Zarząd P. A. W. dzielić się z innymi instytucjami naukowymi, które gromadzą pamiątki wojenne, co też już dotąd wielokrotnie czynił. Jeśli zbiory dostaną się stolicy naszej, to pamiętać musimy równocześnie o wszystkich naszych ogniskach kultury: o Krakowie, Lwowie, Lublinie, Poznaniu, Wilnie i Rapperswylu. I w tym względzie także koncentracja materiału dla akcji obdzielania zbiorów lokalnych jest pożądaną a nawet konieczną. Cel ten spełnić może właśnie skutecznie centralna instytucja, jaką jest P. A. W.

Chciał Zarząd przy tworzeniu zbiorów liczy przedewszystkiem na ofiarność publiczną i spodziewa się, że zwłaszcza po wojnie dary obficie płynąć będą, to jednak nie mógł poprzestać na ofiarowanych mu przedmiotach, lecz niejedno zmuszony jest zakupywać. Tyczy się to zwłaszcza zagranicznych wydawnictw, głównie obcych czasopism, polskie bowiem w przeważnej części otrzymujemy bezpłatnie. Prenumerata czasopism, abonowanie się w biurach wycinkowych, oraz zakupno książek i broszur wymaga znacznych nakładów pieniężnych. Niemniej też administracja, utrzymanie lokalów, ich opalenie i oświetlenie, sprawienie potrzebnych mebli i rekwizytów, choćby w najskromniejszym zakresie przy dzisiejszej drożyznie znaczne pochłania

sumy. Dużą też rubrykę stanowią wydatki kancelaryjne na potrzeby sekretaryatu, druk odezw, korespondencya i t. p.

Jakkolwiek wszyscy współpracownicy Polskiego Archiwum Wojennego, tak jego Zarządu jak i ekspozytur, oddają swój trud i czas zupełnie bezinteresownie, co tu z gorącą wdzięcznością podnieść i zaznaczyć trzeba, to przecież agendy tak szeroko rozwiniętej instytucji wymagały znacznych środków finansowych. Dlatego Zarząd starał się usilnie o pozyskanie funduszków, licząc w tej mierze znów w pierwszym rzędzie na ofiarność publiczną.

Dochody P. A. W. płynęły z czterech głównie źródeł, które tu po kolei wyliczamy, podając wykazy ofiarodawców przy końcu sprawozdania:

1) Składki miesięczne członków Komitetów wiedeńskiego i lwowskiego, dobrowolne i dowolnej wysokości, za które wszystkim ofiarodawcom winniśmy gorącą wdzięczność.

2) Składki w różnych gronach, głównie w polskich zakładach szkolnych we Wiedniu w r. 1915, wśród nauczycieli i uczniów. Składamy najserdeczniejsze dzięki tak tym, którzy choćby skromnymi datkami uczestniczyli w składkach, jak i tym, którzy podjęli się trudu ich zbierania.

3) Datki jednorazowe na cele Polskiego Archiwum Wojennego złożyli liczni ofiarodawcy, którym winniśmy za to wyrazy szczerzej wdzięczności.

4) Subwencye. W ciągu roku 1915 i 1916 uzyskał Zarząd P. A. W. subwencye od szeregu Instytucji, którym mamy zaszczyt złożyć niniejszem najgorętsze podziękowanie za Ich życzliwe a tak skuteczne poparcie naszych celów ¹⁾.

Do szczególnego zaś obowiązku wdzięczności poczuwa się Zarząd względem JWPana Radcy Dworu Dra Juliusza Twardowskiego, który w każdej potrzebie spieszył nam z wydatną pomocą, zasilając kasę Zarządu z funduszków uzyskanych okolicznościowo.

Subwencji udzielili nam: JWP. Radca Dworu Dr. Juliusz Twardowski 4.000 K, Towarzystwo dla popierania nauki polskiej

¹⁾ Nie wyliczamy tu subwencji, które otrzymaliśmy już po 1. stycznia 1917 r. np. subwencji Min. Ośw., Wydz. kraj., Tow. wzaj. ubez. i in.

we Lwowie 500 K, Rada miasta Lwowa 300 K¹⁾, Naczelny Komitet Narodowy 200 K, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych 220 K²⁾, Bank hipoteczny 150 K, Towarzystwo ubezpieczeń urzędników prywatnych 50 K.

Subwencje te częściowo przeznaczone zostały na wydatki Zarządu a częściowo przekazane Komitetom miejscowym. W końcowych zestawieniach rachunkowych figurują one w wykazach poszczególnych Komitetów.

5) Przedsiębiorstwa dochodowe Zarządu:

a) Odczyty. W maju i czerwcu 1916 r. urządził Zarząd we Lwowie cykl odczytów wojennych, z których część dochodu przeznaczył dla głodnych na Litwie. Odczyty odbywały się w sali Instytutu technologicznego, udzielonej nam łaskawie przez Dyrekcyę Instytutu bezpłatnie, za co składamy Jej naszą szczerą podziękę. Głębką też wdzięczność wyrażamy Czcigodnym Prelegentom, którzy bezinteresownie ofiarowali swój trud, by poprzeć cele Polskiego Archiwum Wojennego. Cykl prelekcji otwarto 18. maja wieczorem inauguracyjnym, zagajonym przez JMagnificencyę Rektora Dra Kazimierza Twardowskiego. Wzbudziły one wśród publiczności niezwykle zainteresowanie i cieszyły się tłumną frekwencyą. Odczyty wygłosili:

1) Dnia 18. maja prof. dr. Juliusz Kleiner: »O twórczej wrażliwości i twórczej odporności wobec wojny«. Ilustracyą tego odczytu była deklamacya p. Józefa Chmielińskiego, artysty sceny lwowskiej, który wygłosił szereg utworów poetyckich, zastosowanych treścią do odczytu.

2) Dnia 22. maja prof. dr. Bronisław Dembiński mówił o »Zasadzie równowagi politycznej w dobie nowszej«.

3) Dnia 25. maja prof. dr. Stanisław Głąbiński: »Polacy a związek gospodarczy środkowo-europejski«.

4) Dnia 29. maja prof. dr. Eugeniusz Romer: »Polska i Polacy« z obrazami świetlnymi.

5) Dnia 5. czerwca prof. dr. Jan Bołoz Antoniewicz: »O polskiej sztuce wojennej w dobie obecnej« z obrazami świetlnymi.

¹⁾ Subwencję tę otrzymaliśmy jeszcze w r. 1915 we Wiedniu.

²⁾ W miesięcznych datkach po 20 K, począwszy od lutego 1916 r. jako zasiłek na czynsz mieszkania we Lwowie; od lipca pobierał te zasiłki Komitet lwowski.

Dochód brutto z odczytów wojennych wynosił 1.387 K 40 h. Po odliczeniu wydatków w kwocie 449 K 20 h oraz złożonej w Redakcyi Kuryera Lwowskiego na głodnych Litwy kwoty 238 K 20 h, pozostała jako czysty dochód kwota 700 K.

b) Błoczeki P. A. W. na składki groszowe, przyniosły dochodu 12 K.

Tu wspomnieć trzeba o dwóch przedsiębiorstwach, które nie tyle obliczone były na dochód, ile raczej na propagandę celów i dążeń P. A. W. Są to:

c) O d z n a k i. Staraniem Zarządu wydane zostały odznaki, które zaprojektował bezinteresownie prof. dr. Władysław Witwicki, za co Mu w tem miejscu serdecznie dziękujemy. Wzorowane na srebrnych groszach polskich z epoki jagiellońskiej, wyobrażają one w środku orła polskiego, w otoku zaś mają napis: Polskie Archiwum Wojenne. Odznak tych pojawiły się trzy odmiany.

d) Karty polowe z winietką pomysłu prof. dra Władysława Witwickiego, przedstawiającą na tle krajobrazu, noszącego ślady wojny, Legionistę, który przystanąwszy na drodze, kreśli coś w swym notatniku. Pod obrazkiem odpowiedni krótki tekst, wyjaśniający cele nasze i wskazujący rodzaje materiałów, które gromadzi P. A. W.

Wiele kart polowych zostało rozesłanych bezpłatnie z podarkami świątecznymi między Legionistów.

Szczegółowe zestawienie przychodów i wydatków Zarządu oraz trzech jego Komitetów, tj. wiedeńskiego, lwowskiego i fryburskiego, podajemy osobno przy końcu sprawozdania.

Zarząd nie wątpi, że jak dotychczas, tak i na przyszłość doznawać będzie poparcia społeczeństwa, które zarówno zbiory, jak i fundusze Polskiego Archiwum Wojennego zasilać będzie nadal swymi darami.

III. Organizacja lokalna P. A. W.

Jak wyżej zaznaczyliśmy, Zarząd główny nacisk w swej pracy położył na organizację lokalnych ekspozytur tak w Polsce jak i poza Polską, których zadaniem jest gromadzenie mate-

ryałów na miejscu i przechowywanie ich do czasu, kiedy będzie można wszystkie zbiory bezpiecznie przewieźć do miejsca przeznaczenia. Ta decentralizacya, mająca, co prawda, szereg stron ujemnych, uzasadniona była jednak wielu ważnymi względami, których bliżej uzasadniać nie potrzeba. Przy doborze delegatów i członków Komitetów Zarząd nie wchodził w ich przekonania polityczne, lecz wskazując zawsze swoje cele ściśle i wyłącznie naukowe, przyjmował do udziału we współpracownictwie tylko te jednostki, które dawały gwarancję, że zrozumieją intencje nasze i okazały ochotną gotowość skutecznej pracy. Za tę Ich najżyczliwszą a zgoła bezinteresowną pomoc składa Zarząd niniejszem wszystkim Członkom Komitetów oraz Delegatom swoje najserdeczniejsze podziękowanie i zwraca się do Nich z gorącym apelem, aby i nadal udzielali mu w miarę możliwości swego cennego poparcia, które umożliwi spełnienie zamierzonego i tylko wspólnymi siłami osiągnąć się dającego celu.

Rzecz oczywista, że akcyja organizacyjna Zarządu była w obecnych warunkach niezmiernie utrudniona i stąd są w niej dotkliwe luki, które dopiero po wojnie częściowo uzupełnić będzie można. Przedewszystkiem z natury rzeczy trzeba było ograniczyć działalność do ziem polskich, pozostających w granicach monarchii austriacko-węgierskiej, więc do Galicyi (z wyjątkiem obszarów okupowanych przez Rosyę), Śląska austriackiego oraz części Królestwa Polskiego, pozostającej pod zarządem c. i k. generał-gubernatorstwa w Lublinie. Rozwinięcie akcyi na szersze rozmiary w okupacyi niemieckiej Królestwa, na Litwie a także w Poznańskim, natrafiło na przeszkody przede wszystkim wskutek trudności w komunikacyi i korespondencyi a nadto z innych jeszcze względów zasadniczych. Dlatego, jeśli chodzi o Królestwo, byliśmy zmuszeni poprzestać na powołaniu do życia Komisji P. A. W. w łonie warszawskiego Towarzystwa miłośników historii i jej poruczyć pracę, którą prowadzi skutecznie w miarę sił i możliwości.

A już zgoła niemożliwem było poczynić coś wśród rodaków, którzy przebywają po tamtej stronie frontu bojowego i co najwyżej można było za pośrednictwem ekspozytur w państwach neutralnych zawiadomić ich o istnieniu naszej instytucyi i pobudzić do zbierania materyałów, z myślą złożenia tychże po

wojnie w Ojczyźnie. Dużą wagę przywiązuje też Zarząd do swych ekspozytur w państwach neutralnych, których głównem zadaniem jest gromadzenie głosów prasy i literatury zagranicznej w sprawie polskiej.

Dając poniżej przegląd ekspozytur P. A. W., wymieniamy naprzód te, które działają poza ziemiami polskimi, następnie zaś te, które ustanowione są na ziemiach polskich. Pośród pierwszych wymieniamy najpierw ekspozytury nasze w obrębie państw centralnych, przechodząc potem do ekspozytur w państwach neutralnych.

A. Ekspozytury P. A. W. w państwach centralnych.

1. Wiedeń. Komitet Polskiego Archiwum Wojennego, pierwszy z Komitetów założony przez Zarząd zaraz w początkach roku 1915, skupił około siebie Polonię przebywającą na uchodźstwie wojennem w naddunajskiej stolicy i pracował pod kierunkiem Zarządu aż do końca września 1915 r. Mieścił się zrazu w domu przy I. Steindelgasse 6, gdzie, dzięki życzliwości ks. K. Lagosza, otrzymał od Centralnego Komitetu opieki moralnej nad wychodźcami dwie sale na biuro i zbiory. W lipcu 1915 r. musiał Komitet opuścić ten lokal, otrzymał jednak, dzięki łaskawemu pośrednictwu JWP. Rady Dworu Dra Juliusza Twardowskiego oraz życzliwości Jego Eksc. Dra Leona Bilińskiego i JWP. Dra Ernesta Habichta, szefa Biura prezydyjalnego NKN., wygodne pomieszczenie w domu przy I Wallnerstrasse 1a mezz., gdzie mieści się dotychczas.

Zadaniem Komitetu było nie tylko zbieranie pamiątek uchodźstwa polskiego we Wiedniu, ale przede wszystkim wspieranie Zarządu w jego akcji ogólnej. W tym celu Komitet zorganizował się przede wszystkim w sekcye, z których każda wzięła na się pewien dział spraw. Sekcye były następujące:

a) Sekcja skarbowo-gospodarcza, mająca starać się o fundusze dla P. A. W. i obmyślać środki dla ich pozyskania. Przewodniczący dyr. Stanisław Bał, zast. przew. dr. Maryan Janelli. Członkowie: dyr. Bron. Kryczyński, prez. Józef Neumann i dyr. Jan Soleski.

b) Sekcja wojskowo-polityczna, mająca gromadzić materiały do udziału Polaków w wojnie i do politycznej

strony sprawy polskiej. Przewodniczący dr. Bronisław Pawłowski, zast. przew. dr. Oskar Halecki. Członkowie: dr. Eugeniusz Romer, dr. Teodor Nacher, pułk. Aleksander Hajdecki, dr. Władysław Smolka.

c) Sekcja muzealna, dla gromadzenia muzealiów. Przew. dr. Bronisław Gubrynowicz, zast. przew. dr. Stefan Vrtel. Członkowie: pułk. Aleks. Hajdecki, prof. Borczowski, dr. St. Turczyński, Stanisław Czarnowski, dr. Zofia Chrzęszczewska, prof. Ludwik Sikora, dr. Władysław Witwicki, dr. Aleksander Łucki.

d) Sekcja ekonomiczno-kulturalna, mająca zbierać materiały do rozwoju życia gospodarczego i kulturalnego w Polsce w okresie wojny. Przew. dyr. Zdzisław Śluszkiewicz, zast. przew. dr. Jan Rutkowski. Członkowie: prof. dr. Józef Buzek, dr. Jan St. Bystron, dr. Mieczysław Szerer, prof. dr. Jerzy Michalski, Ludwik Sikora.

e) Sekcja prasowo-literacka powzięła sobie za zadanie kompletowanie prasy polskiej i zagranicznej oraz literatury wojennej. Przewodn. prof. Ludwik Skoczylas (po rychłej zaś rezygnacji jego prof. Feliks Przyjemski), zast. przew. prof. Aleksander Medyński. Członkowie: dr. Mieczysław Szerer, prof. Józef Maurer, dr. Franciszek Smolka, Stefan Mękowski, prof. Jakób Geschwind, dr. Oskar Halecki, dr. Hermina Naglerowa, prof. Alfred Hamerschlag, dr. Stefan Vrtel, prof. Ferdynand Sliwiński, Marya Nacherówna, Leontyna Grosmanowa, Bronisława Chrzęszczewska, Aniela Wolańska, prof. Mieczysław Kwiatkowski.

f) Sekcja pamiętnikarska, miała za zadanie pobudzać do spisywania pamiętników i wspomnień wojennych oraz gromadzić je dla P. A. W. Przewodniczący dr. Władysław Witwicki, zast. przew. dr. Mieczysław Szerer. Członkowie: dr. Władysław Smolka, Stefan Mękowski, dr. Hermina Naglerowa, Stefania Klemensiewicz Jaworska.

g) Sekcja oświatowa, której zadaniem było śledzić wpływ wojny na stan i rozwój szkolnictwa polskiego oraz na umysłowość i życie młodzieży szkolnej. Przewodniczący: dr. Teodor Nacher, zast. przew. dr. Wiktor Osiecki. Członkowie: dr. Maryan Janelli, prof. Mieczysław Piątkowski, prof. Ludwik Skoczylas, prof. Henryk Grosman, St. Klemensiewicz-Jaworska, prof. Jerzy Wąsowicz, prof. Mieczysław Arndt, prof. Józef Weisblum,

prof. Tadeusz Czapczyński, dr. Władysław Witwicki, Róża Cieszyńska, Ida Wieniewska, prof. Jakób Geschwind, prof. Wincenty Sikora, prof. Bronisław Kryczyński, Helena Horodyska, Ignacy Koziulewski, dyr. Ferdynand Szczurkiewicz, prof. Antoni Mohr, dr. Emil Petzold, prof. Leopold Wołowicz, Zygmunt Rusinek.

Z pośród wymienionych akcyi najżywotniejszą działalność rozwinęły trzy, tj. sekcyja prasowo-literacka, pamiętnikarska i oświatowa.

Sekcyja prasowo-literacka zajęła się przedewszystkiem pozyskaniem dla zbiorów P. A. W. dzienników i pism polskich. Rozpisano listy do redakcyi pism polskich, wychodzących w Austryi i w Niemczech i tą drogą uzyskano je przeważnie bezpłatnie, niektóre w kompletach od początku wojny. Także niektóre redakcyje dzienników wiedeńskich udzieliły swych organów darmo. Zarząd poczuwa się do obowiązku wyrazić redakcyom tych pism gorące podziękowanie za tak życzliwe poparcie. Inne pisma polskie i ważniejsze obce (oczywiście w granicach państw centralnych) uzyskano dla zbiorów drogą prenumeraty¹⁾. Nie ograniczając się do kompletowania większych pism niemieckich, zaabonowano się w biurze wycinkowem Schustermanna w Berlinie na wycinki artykułów, odnoszących się do sprawy polskiej. Obok tego podjęła się sekcyja opracowania polskiej bibliografii wojennej, oraz nabywania książek i broszur polskich i obcych, dotyczących się Polski i Polaków w czasie wojny. Praca ta niestety nie mogła być prowadzoną systematycznie i doznała przerwy z chwilą powrotu współpracowników do kraju. W tej mierze przyszedł nam z pomocą szereg nakładców i wydawców oraz autorów, którzy częstokroć proprio motu pospieszili z ofiarowaniem swych wydawnictw do zbiorów P. A. W. Tym wszystkim należy się szczerza i gorąca wdzięczność, w pierwszym zaś rządzie wyrazić ją chcemy tym instytucyom, które, jak N. K. N., Samarytanin polski, Redakcyja Wiedeńskiego Kurjera polskiego i pisma »Polen« wszystkie wydawnictwa swoje ofiarowały nam bezinteresownie.

Sekcyja pamiętnikarska opracowała instrukcyę dla

¹⁾ Por. przy końcu wykaz czasopism, gdzie uwydatniono sposób ich uzyskiwania.

piszących wspomnienia, pamiętniki i dzienniki, którą podajemy w dodatku.

Sekcja oświatowa wydała dwa kwestyonariusze, rozesłane do wszystkich szkół średnich i ludowych na uchodźctwie wojennem: a) kwestyonariusz odnoszący się do organizacji, statystyki oraz warunków rozwoju szkolnictwa polskiego na uchodźctwie; b) kwestyonariusz przeznaczony dla młodzieży, a mający dostarczyć materiału do zbadania wpływu wojny na losy i umysłowość młodzieży. Do kwestyonariusza tego dołączoną została odpowiednia instrukcja, która informuje nauczycieli o sposobie zebrania odpowiedzi na poszczególne pytania. Nadto zajęła się sekcja oświatowa zebraniem wśród młodzieży szkolnej zadań szkolnych i domowych, poezji, listów, rysunków i wyrobów pracy ręcznej, z których urządziła wspólnie z Komitetem nauczycieli szkół wyższych podczas zjazdu nauczycielskiego we Wiedniu w Zielone Świątki 1915 r. wystawę prac i rysunków młodzieży w sali gimnazjum przy Josef Gallgasse. Rada Szkolna krajowa, w uznaniu ważności tej akcji, gorąco ją poparła okólnikiem z d. 18 lipca 1915 r. l. 11123/IV rozesłanym do szkół na uchodźctwie. Wynik ankiety przeszedł oczekiwania nasze. Dzięki poparciu nauczycieli, zwłaszcza zaś inicjatora tej akcji, prof. L. Wołowicza, zebraliśmy obfity materiał, cenny i ciekawy.

Wskutek powrotu przeważnej części członków Komitetu wiedeńskiego do kraju i wyjazdu Zarządu do Lwowa, musiał Komitet doznać odpowiedniej reorganizacji. Na zaproszenie Zarządu przyjęli łaskawie kierownictwo prac Komitetu: JWPP. radca dworu Karol Łoziński jako przewodniczący, pułkownik Aleksander Hajdecki i radca szkolny Włodzimierz Resl, jako zastępcy przewodniczącego, z których pierwszy wziął w pieczę swą sekretaryat, drugi kasę Komitetu. Współpracownikami Komitetu byli nadto PP. Stefan Mękarski, Edward Heinrich, Tadeusz Vetulani, Maryan Albiński, Mieczysław Kołodziejcki, Włodzimierz Kulmatycki, Helena Huczyńska, Aniela i Marya Hamerskie, Stefania Dunin Wąsowiczówna i Wanda Bielska. Trzej pierwsi mnsieli w ciągu r. 1916 wskutek powołania pod broń porzucić pracę w Komitecie.

Tak zreorganizowany Komitet miał za zadanie kontynuować

kompletowanie czasopism polskich (z zach. Galicyi, Śląska i Poznńskiego), niemieckich i austriackich, co w kraju wskutek nieregularnego ruchu pocztowego musiało natrafić na wielkie trudności, a nadto uzupełniać bibliotekę w dziale niemieckiej literatury wojennej. Przeważna część zbiorów Komitetu wiedeńskiego w kilku pakach przesłana została z końcem r. 1916 Zarządowi do Krakowa. Obejmuje ona bogaty materiał zebrany we Wiedniu w czasie dwuletniej pracy, przedewszystkiem obfitą biblioteczkę i szereg roczników czasopism. Przy końcu podajemy w ogólnym wykazie pisma, które kompletuje Komitet wiedeński.

Gorącą wdzięczność wyrażamy przy tej sposobności kierownictwu Biura prasowego NKN we Wiedniu, które wspomagało Komitet wiedeński w kompletowaniu czasopism i cały ich szereg po zużytkowaniu nam ofiarowało.

Dochody i wydatki Komitetu od 1 października 1915 r. do końca r. 1916 zestawiamy w osobnem sprawozdaniu kasowem.

Prócz Komitetu wiedeńskiego założył Zarząd w początkach r. 1915 delegatury pośród uchodźstwa polskiego, rozproszonego po krajach zachodnich monarchii austriacko-węgierskiej. Delegatury te były oczywiście czynne tylko przez czas trwania okupacji rosyjskiej w Galicyi i przestały istnieć po oswobodzeniu kraju i powrocie uchodźców. Delegatury te piastowali:

- 2) Berno morawskie: dr. Karol Badecki,
- 3) Węgierskie Hradyszcze: Radca Włodzim. Anc,
- 4) Switawa (Morawy): prof. Tadeusz Kaniowski,
- 5) Przybram: p. Stanisław Świtniewski,
- 6) Morawska Ostrawa: Aniela Aleksandrowiczówna
- 7) Graz: prof. Roman Kamiński,
- 8) Salzburg: prof. Alfred Ujejski,
- 9) Praga: p. Witold Słomczyński, później p. Władysław Mergel.

Dalej postarał się Zarząd o delegatów w stolicach innych państw centralnych, tak mianowicie:

- 10) Węgry: Jerzy Pułjanowski w Budapeszcie. Po śmierci jego, z końcem r. 1916 objął delegaturę na Węgrzech dr. Juliusz baron Syntinis.

11) Niemcy: dr. Stefan Jantzen w Berlinie, po wyjeździe zaś jego do Warszawy, od września 1915 r. p. Stefan Fiedler.

12) Bułgaria: Wanda Zembrzuska w Sofii. Zebrała i częściowo nadesłała Zarządowi numery dzienników bułgarskich, w których jest mowa o Polsce.

13) Turcja: Zygmunt Maciejowski w Konstantynopolu. Gromadzi i częściowo nadesłał pisma tureckie z głosami w sprawie polskiej.

B. Ekspozytury P. A. W. w państwach neutralnych:

14) Szwajcarya. W połowie 1915 r. powstał we Fryburgu szwajcarskim Komitet Polskiego Archiwum Wojennego w następującym składzie:

Przewodniczący: prof. dr. Józef Kallenbach, zast. przew.: prof. dr. Stanisł. Dobrzycki, sekretarz: Józef ks. Puzyna, zast. sekr. T. Skowroński, skarbnik L. Kowalska, zast. skarb.: W. Moroński, muzealista: prof. T. Estreicher.

Po wyjeździe prof. Kallenbacha przewodnictwo Komitetu objął prof. St. Dobrzycki, który też będąc duszą Komitetu, rozwinął ożywioną i gorliwą działalność, nawiązując liczne stosunki z rodakami, przebywającymi na obczyźnie i pozyskując dla zbiorów P. A. W. bardzo cenne materiały. Komitet szwajcarski zebrał około 200 książek i broszur, przeszło 300 sztuk druków ulotnych, ilustracyi, map, nut i t. p., kilka tysięcy wycinków z pism szwajcarskich, 31 roczników gazet i wydawnictw periodycznych francuskich, litewskich, ukraińskich, żydowskich, szwajcarskich, angielskich, nie licząc luźnych zeszytów. Wykaz pism, kompletowanych we Fryburgu, podajemy w ogólnem zestawieniu przy końcu niniejszego sprawozdania. Nadto abonuje Komitet w biurze wycinkowem Argusa w Genewie wycinki z prasy szwajcarskiej. Warunki pocztowe i cenzuralne utrudniały niestety systematyczne i dokładne kompletowanie czasopism. Mimo to zbiór czasopism przedstawia się pokaźnie i zawiera materiał cenny i bogaty.

Staraniem Komitetu odbyły się we Fryburgu w marcu i kwietniu 1916 r. następujące odczyty, z których dochód przeznaczony został w części na cele Polskiego Archiwum Wojennego i na ofiary wojny w Polsce:

1) Dnia 14 marca p. Bronisław Piłsudzki; Japonia (z obrazami świetlnymi).

2) Dnia 19 marca prof. St. Dobrzycki: Wojna i żołnierz w poezji ludowej polskiej, p. Ludwik Bronarski: O melodyach wojennych pieśni ludowych polskich (z ilustracją muzyczną p. Felicji Kęszyckiej).

3) Dnia 24 marca prof. Tadeusz Estreicher: Środki wybuchowe i ich zastosowanie w wojnie.

4) Dnia 30 marca prof. Zygmunt Glüksmann: Udział powietrza w przenoszeniu chorób zakaźnych (z obr. świetlnymi).

5) Dnia 5 kwietnia ks. Józef Puzyna: Recital poezji prelegenta.

Odczyty odbywały się w gmachu Wydziału przyrodniczego. Czysty dochód z nich, przypadający na P. A. W. wyniósł 40 fr.

Poparli cele Komitetu szwajcarskiego datkami pieniężnymi różni ofiarodawcy, którym Zarząd główny składa za to niniejszem najgorętsze dzięki, podając ich wykaz w ogólnem zestawieniu przy końcu sprawozdania. W osobnym wykazie zamieszczamy nazwiska tych osób, które złożyły dary w przedmiotach, ograniczając się tu tylko do złożenia Im serdecznej podzięk.

15) Szwecya. Delegatura spoczywa w rękach JWP baronowej Józefy z Pomian Haydukiewiczów Armfelt w Stockholmie, która zgromadziła bogaty zbiór wycinków z prasy szwedzkiej. Przez pewien czas w r. 1915 sprawował godność delegata P. A. W. prof. dr. Władysław Konopczyński, przebywający wówczas w Malmö.

16) Dania. Reprezentuje P. A. W. w Kopenhadze dr. Ernest Łuniński, który zebrał wycinki z wszystkich pism (jest ich około 300) od początku wojny w znacznej bardzo ilości. Nadto należy do zbioru korespondencya jego, obejmująca około 1000 numerów, akty Komitetu duńskiego pomocy ofiarom wojny, wreszcie pewna ilość fotografii, afiszów, cyrkularzy i broszur.

17) Rumunia. Delegatem P. A. W. był dr. Maryan Linde w Bukareszcie, z którym kontakt od czasu wybuchu wojny z Rumunią jest przerwany.

18) Holandya. Materiały gromadzi dla P. A. W. Polskie Biuro Prasowe w Hadze pod kierunkiem dr. Z. Gargasa, a nadto sprawują delegatury i zebrali obfite materiały w pismach, li-

stach i fotografiach: ks. Bazyli Mazurowski w Rotterdamie i p. Piotr Paliński w Hillegom koło Harlemu.

C. Ekspozytury P. A. W. na ziemiach polskich.

a) W Galicyi i na Śląsku austryackim:

19) Lwów. Już wnet po odzyskaniu Lwowa, w lipcu 1915 r. pojawiła się w pismach lwowskich¹⁾ odezwa, podpisana przez prof. dr. Finkla, prezesa Towarzystwa historycznego, wzywająca do składania archiwaliów wojennych dla P. A. W., na razie na ręce dr. Stefana Sochaniewicza w Archiwum bernardyńskim. Gdy w październiku tegoż roku Zarząd przeniósł się z Wiednia do Lwowa, powołał do życia Komitet, którego zadaniem było wspierać go w działalności. Kierownictwo Komitetu lwowskiego spoczywać miało w rękach Zarządu głównego, podobnie jak w Wiedniu, chodziło tylko o uzupełnienie Zarządu nowymi siłami.

Na posiedzeniu d. 23 października wybrani zostali zastępcami sekretarza²⁾ prof. M. Kwiatkowski i dr. Stefan Sochaniewicz, zastępcą skarbnika³⁾ prof. Bolesław Czuruk, zastępcą bibliotekarza dr. Adam Fischer⁴⁾. Nadto weszli w skład Komitetu lwowskiego: prof. dr. Teodor Nacher, prof. dr. Władysław Witwicki, dr. Kazimierz Hartleb, Leontyna Grosmanowa, Ida Wieniewska. Pracowali przygodnie w Komitecie: p. Jan Skwarczyński, Roman Lutman, T. Kruszyński, Marya Majchrowiczówna, Julia Jaworska, A. Urichowa.

Komitet lwowski miał podwójne zadanie: gromadzić materiał bieżący, nadto uzupełnić zbiory materiałem z minionego okresu okupacji rosyjskiej. Chodziło zwłaszcza o skompletowanie lwowskich czasopism polskich i obcych z tego okresu, co w znacznej mierze powiodło się wcale pomyślnie. W żmudnej tej pracy doznał Komitet życzliwego poparcia ze strony szeregu osób, które dostarczyły mu kompletnych bądź fragmentarycznych egzemplarzy czasopism. Przedewszystkiem uważamy sobie za obowiązek złożyć serdeczne podziękowanie JWP. Radey Dworu Ferdynandowi Bostłowi, dyrektorowi II. gimnazjum, który zebrał

¹⁾ Kuryer Lwowski, nr. 178, z d. 28 czerwca, 1915.

²⁾ Dr. Jan St. Bystron, sekretarz Zarządu zamieszkał w Krakowie.

³⁾ Dr. Maryan Janelli, skarbnik Zarządu osiedlił się w Sanoku.

⁴⁾ Dr. Franciszek Smolka z powodu nawału zajęć prosił o zwolnienie z obowiązków.

i skompletował cały szereg pism z pierwszego okresu wojny. Niemniej życzliwej pomocy doznaliśmy w tej mierze ze strony JWP. Wł. J. hr. Koziembrodzkiego, który z niezwykłą gorliwością wyszukiwał brakujące numery czasopism i dopomógł nam tym sposobem do skompletowania całego ich szeregu. Bardzo ochotnej i gorliwej pomocy udzieliła nam młodzież szkół średnich, do której Zarząd wystosował w tej mierze gorący apel. Wdzięczność nasza należy się także tym nauczycielom, którzy młodzieży uświadomili cele P. A. W. i zachęcali ją do zbierania.

Wykaz ofiarodawców, którzy przyczynili się do wzbogacenia naszych zbiorów archiwalnych i muzealnych podajemy w ogólnym Ich spisie, składając Im tutaj tylko wyrazy serdecznej wdzięczności.

Pragnąc kontynuować pracę Komitetu wiedeńskiego w kierunku gromadzenia materiałów do wpływu wojny na rozwój szkolnictwa i na losy młodzieży szkolnej, w szczególności w tej części Galicyi, która przeszła okupację rosyjską, zwrócił się Komitet lwowski w lutym 1916 r. do Dyrekcyi szkół średnich z prośbą o nadsyłanie dotyczących materiałów (zadań, rysunków uczniów etc.) oraz o zebranie odpowiedzi na dwa kwestyonaryusze, z których jeden był przeznaczony dla młodzieży szkół średnich i zmierzał do uzyskania obrazu jej przeżyć w czasie wojny, drugi dotyczył miejscowych stosunków szkolnych oraz warunków życia i pracy nauczycielstwa w minionym okresie wojny. W zbiorach Komitetu lwowskiego złożyły częściowo swe zbiory następujące ekspozytury galicyjskie: Drohobycz, Jarosław, Przemyśl, Sambor, Stanisławów i Stryj.

Po przeniesieniu się Zarządu głównego do Krakowa, uległ Komitet lwowski odpowiedniej reorganizacyi. Na zebraniu członków Komitetu d. 3 listopada wybrany został następujący jego Zarząd:

Przewodniczący: Prof. Dr. Przemysław Dąbkowski.

Zast. przewodn.: Dr. Stefan Vrtel.

Sekretarz: Mieczysław Kwiatkowski.

Zast. sekr.: Dr. Stefan Sochaniewicz.

Skarbnik: Dr. Adam Maksymowicz.

Zast. skarbn.: Helena Urbańska.

Referent skarbowy: Dr. Karol Zagajewski.

Bibliotekarz i archiwaryusz: prof. Tadeusz Urbański.

Członkowie Zarządu: Bogumiła Ancówna, ks. Ignacy Chwirut, Prof. Dr. Antoni Cieszyński, Prof. Dr. Stefan Dąbrowski, Red. Zygmunt Fryling, M. Grekowiczówna, Janina Jarosiewiczówna, Prof. Dr. Władysław Kucharski, Roman Lutman, Dr. Stanisław Łempicki, Dr. Zygmunt Łempicki, Prof. Józef Maurer, Prof. Dr. Eugeniusz Romer, Dr. Władysław Smolka, Aniela Twardowska, Dr. Władysław Witwicki. Komisya rewizyjna: Dr. Ernest Adam, Dyr. Stanisław Schneider.

Komitet lwowski liczy 80 członków, opłacających dobrowolne wkładki miesięczne dowolnej wysokości, pośród nich siedmiu członków, którzy złożyli jednorazową kwotę 100 K ¹⁾.

Zarząd Komitetu lwowskiego pracuje w myśl programu, nakreślonego przez Zarząd główny: kompletuje czasopisma galicyjskie, zbiera archiwalia i muzealia lwowskie. W toku są prace Sekcyi oświatowej (referent Prof. Dr. Władysław Kucharski), pamiętnikarskiej (ref. Dr. Władysław Smolka), oraz gromadzenie materyałów do działalności kobiety polskiej w czasie wojny. Postępuje również inwentaryzacya zbiorów, na które składa się: 1) druków (książek, broszur, kalendarzy, sprawozdań) 350, 2) obwieszczeń, odezów, afiszów 1024, 3) legitymacyj, przepustek, różnych drobnych druków 166, 4) aktów i dokumentów (maszynopisy) oraz materyałów rękopiśmiennych około 500, 5) bonów 30, 6) fotografie 360, (albumów 7), 7) widokówek 167, 8) Odbitek pieczęci 226, 9) odznak 55, 10) różnych muzealiów 58, 11) map 32. Wśród rękopisów nader cenne autografy Kasprowicza »Księgi Ubogich«, całe archiwum Komitetu uchodźczego w Salzburgu, ofiarowane przez JWP. Różę z ks. Ponińskich Karłowską, b. przewodniczącą tegoż Komitetu, cenny zbiór materyałów do dziejów polskich organizacji militarynych etc.

20) Kraków. Z końcem r. 1915 zawiązał się pod przewodnictwem Dra. Stanisława Tomkowicza Komitet, w skład którego weszli: Dr. Jan St. Bystron, Dr. Mieczysław Szerer i Dr. Oskar Halecki. Komitet pozyskał pewien zasób materyałów, (odezw, broszur, afiszów), między innymi komplet obwieszczeń

¹⁾ Stan podany w dniu 31 stycznia 1917 r., stąd w zestawieniu rachunkowym, sięgającym tylko do 31 grudnia 1916 nie uwzględniony.

z czasów ewakuacji Krakowa i zbiór korespondencji wojennej Polskiego Towarzystwa Esperantystów.

We wrześniu 1916 r. przeniósł się do Krakowa Zarząd główny Polskiego Archiwum wojennego. Uzyskawszy pomieszczenie w gmachu Akademii Umiejętności, sprowadził tam Zarząd najważniejszą część zbiorów lwowskich i wiedeńskich. Nadto niektóre ekspozytury złożyły tam już częściowo swe zbiory (Bochnia, Jasło, Krosno, Nowy Sącz, Sambor, Tarnobrzeg, Tarnów, Zakopane, Lublin, Koprzywnica i Sandomierz). Obecnie kontynuuje Zarząd w Krakowie akcję organizacyjną, a nadto przystąpił do porządkowania nagromadzonych zbiorów, wydzielania dubletów etc. Żmudna ta praca jest właśnie w toku, wskutek czego nie podobna jeszcze podać cyfrowego sprawozdania zbiorów, ustawicznie powiększających się nowymi darami.

W Zarządzie pracują, prócz przewodniczącego Dra Władysława Semkowicza i sekretarza Dra Jana St. Bystronia, następujący współpracownicy: PP. Włodzimierz Antoniewicz (od grudnia 1916 w wojsku), Kazimierz Piekarski, Leontyna Grosmanowa, Jacek Lipski, Hel. Gałkówna i Dr. Janina Maniakówna. Z inicjatywy Koła historyków słuchaczy Uniw. jagiellońskiego wygłosił dnia 10 listopada Dr. Oskar Halecki odczyt o Polskiem Archiwum Wojennem, w którym wobec liczного grona słuchaczy przedstawił cele i rozwój naszej instytucji. Szanownemu Prelegentowi oraz Kierownictwu Koła historyków składa Zarząd za to życzliwe poparcie zadań naszych serdeczne podziękowanie.

Poniżej podajemy wykaz reszty ekspozytur w Galicyi i na Śląsku austr. w porządku alfabetycznym wedle stanu z 31 grudnia 1916 r.

21) Bochnia: Delegatem był do końca r. 1916 prof. Stanisław Sutkowski, który złożył jednak delegaturę z powodu stanu swego zdrowia w ręce prof. Stan. Chojeckiego.

22) Brody: Delegatem jest p. Feliks West.

23) Cieszyń: Delegatami są p. Ignacy Domagalski, ks. pastor Michejda, ks. poseł Józef Londzin i prof. Franciszek Popiołek.

24) Drohobycz: prof. Erwin Schlingler.

25) Jarosław: prof. Tadeusz Kaniowski.

26) Jasło: prof. Roman Molenda.

27) Krosno: prof. Władysław L. Antoniewicz i p. Jadwiga Lewakowska.

28) Nowy Sącz: Dr. Juliusz Chodacki.

29) Nowy Targ: Dr. Zygmunt Wasiewicz.

30) Przemyśl: prof. Feliks Przyjemski i p. Stanisław Jurek.

31) Rzeszów: prof. Szczęsny Jasiewicz i red. Edward Arway.

32) Sambor: prof. Władysław Bryda, prof. Władysław Traunfellner, Dr. Zofia Chrzęszczewska.

33) Sanok: prof. Dr. Maryan Janelli.

34) Stanisławów: prof. Tadeusz Czapczyński.

35) Stary Sącz: Dyr. Michał Magiera.

36) Stary Sambor: p. Jan Dychdalewicz.

37) Stryj: prof. Leopold Wołowicz.

38) Tarnobrzeg: Inż. Adam Semkowicz i Dr. Ryszard Urbanik.

39) Tarnów: Dyr. Szczęsny Zaremba i Dr. Tadeusz Tertil.

40) Zakopane. W łonie Ligi Kobiet utworzył się Komitet P. A. W., w którym pracowała jako delegatka p. Marya Stecka, po wyjeździe zaś jej z Zakopanego objęła delegację z końcem r. 1916 p. Janina Lewakowska.

Niektóre z wyżej wymienionych delegatur nadesłały już częściowo zebrane materyały, składając je częścią we Lwowie (zob. wyżej str. 28), a częścią w Krakowie (zob. wyżej str. 30). Wyszczególnić trzeba pod względem obfitości materyału zbiory z Tarnowa, N. Sącza, Przemyśla i Sambora.

b) Ekspozytury w Królestwie Polskiem (okupacja austr. węg.).

41) Chełm: Koło Macierzy szkolnej oraz p. M. Eliaszczyk.

42) Dąbrowa górna: Dr. Michał Janik i p. Kaz. Srokowski.

43) Janów lubelski: p. Stefan Gralewski.

44) Jędrzejów: Dr. Feliks Przyppkowski.

45) Kielce: p. Tomasz Kostuch i p. Henryk Tański.

46) Koprzywnica: Ks. Stanisław Puławski.

47) Lublin: Komitet pod przewodnictwem Dra Aleksandra Jaworowskiego. W skład jego wchodzi: Antoni Plutyński, Tadeusz Ciświcki, Dr. Waclaw Jasiński, Tadeusz Piotrowski, Władysław Karwowski, Julia Jaworska i Józef Seruga. Komitet kompletuje miejscową prasę i zebrał sporo materiału w odezwach, afiszach, broszurach etc., z których część odesłał do Krakowa. Ponadto miejscowy Oddział Towarzystwa krajoznawczego przyobiecwał współdziałać w gromadzeniu zbiorów.

48) Olkusz: p. Ludwik Libura.

49) Opoczno: p. Bronisław Bandurski.

50) Pinczów: Dyr. Ferdynand Śliwiński.

51) Piotrków: p. Michał Rawita Witanowski i Dr. Juliusz Habdank Dunikowski.

52) Radom. Delegatem był do września 1916 r. prof. Stan. Elżanowski, po przeniesieniu się tegoż do Sandomierza objął delegaturę p. Nowakowski.

53) Radomsk: Insp. Jan Skowroński.

54) Sandomierz: Ks. Jan Gajkowski, ks. Andrzej Wyrykowski, p. Juliusz Targowski i prof. Stanisław Elżanowski.

Nadto ma Polskie Archiwum Wojenne swoich delegatów w Legionach Polskich: PP. Juliusz Szeliga Żuławski, Tadeusz Trapszo, Tadeusz Dalewski, Ludwik Markowski i Bronisław Biesiadecki.

Rzecz zrozumiała, że z powodu trudności komunikacyjnych, zbiory ekspozytur powyższych pozostają dotąd przeważnie na miejscu; dopiero po wojnie będą mogły być przewiezione do miejsca swego przeznaczenia.

c) Ekspozytury w Królestwie Polskiem (okupacja niemiecka).

55) Warszawa. Dzięki inicjatywie i staraniom prof. dr. Józefa Kallenbacha powstała w łonie Towarzystwa miłośników historii Komisya Polskiego Archiwum Wojennego, w skład której weszli: przewodniczący prof. dr. Józef Kallenbach, członkowie: dr. Ignacy T. Baranowski, Adam Czartkowski, Stanisław Jarkowski, Kazimierz Konarski, Aleksander Kraushar, Antoni Rybarski. Po wyjeździe prof. Kallenbacha sprawami Archiwum kierował dr. Baranowski. O bogatych zbiorach warszawskich

(zwłaszcza w dziale druków, fotografii i odznak) otrzymaliśmy dotąd tylko ogólnikowe relacje.

Organizacya prowincyi w tej części Królestwa Polskiego w kierunku gromadzenia zbiorów dla P. A. W. natrafiła na nieprzewyciężone przeszkody. Zarząd zwrócił się jednak do Zarządu Centralnego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z prośbą, by akcyę zbierania pamiątek wojennych dla P. A. W. powierzył swoim oddziałom prowincjonalnym. Prezes Towarzystwa, p. Aleksander Janowski okazał w tym względzie wielką życzliwość i przyrzekł zwrócić się do Oddziałów prowincjonalnych z gorącą zachętą poparcia celów P. A. W., przeznaczonego w założeniu swem dla Warszawy.

IV. Sprawozdania

1. Sprawozdanie kasowe Zarządu (za czas od 17 stycznia 1915

Przychód

		h
1) Składki miesięczne członków Komitetu	695	64
2) Datki jednorazowe	1.431	99
3) Składki w różnych gronach	264	22
4) Subwencye:		
a) Rada miasta Lwowa	300—	
b) Bank hipoteczny	100—	
c) Tow. dla pop. nauki pol.	500—	
d) Tow. ubez. urzęd. pryw.	50—	
e) Naczelny Komitet Nar.	200—	
f) Rada Dw. Dr. Jul. Twardowski z fundu- szów okolicznościowych	1900—	
g) Tow. naucz. szk. wyższych	100—	3.150
5) Przedsiębiorstwa Zarządu:		
a) Dochód z odczytów wojennych	1387·40	
b) Ze sprzedaży odznak i kart polowych	343·27	
c) Ze sprzedaży bloczków groszowych	12—	1.742
6) Odsetki od tymczasowo lokowanych kapit.		14
7) Zwroty:		
a) Komitet naucz. szk. średn. we Wiedniu za służbę, opał i światło	106·44	
b) Różne	52·86	159
8) Pożyczki chwilowe		300
	Razem	7.758 26

kasowe.

Polskiego Archiwum Wojennego do 31 grudnia 1916 r.).

Rozchód

	K	h
1) Zasilki dla ekspozytur P. A. W.		
a) Komitet szwajcarski	188·62	
b) Komitet wiedeński	360—	
c) Komitet lwowski	302—	
d) Komitet zakopiański	25—	
e) Delegatura węgierska	25—	
f) Delegatura duńska	60—	960
2) Zakupno materiałów:		
a) Książki	437·79	
b) Prenumerata czasopism i wycinków	556·14	
c) Muzealia	715·20	1.709
3) Druki i maszynopisy		868
4) Wydatki kancelaryjne		640
5) Portorya, marki		547
6) Czynsz mieszkalny we Lwowie (do końca czerwca 1916)		220
7) Umeblowanie, przeprowadzki		526
8) Opał, światło		209
9) Służba		290
10) Urządzenie odczytów wojennych		499
11) Część dochodu z odczytów na głodnych Litwy		238
12) Koszt odznak P. A. W.		178
13) Zwrot pożyczek		300
14) Schowek depozytowy		54
15) Prowizya poczt. kasy oszcz.		3
	Razem	7.245 49

Przychód 7.758·26

Rozchód 7.245·49

Pozostałość kasowa:

a) Na książeczce P. K. O. 289·30

b) W gotówce: 223·47 512·77

Dr. Władysław Semkowicz
Przewodniczący Zarządu

Dr. Marian Janelli
Skarbnik

4. Sprawozdanie kasowe szwajcarskiego
(od 15 czerwca 1915
(Kwoty podane we

Przychód

	Fr	c
1) Zasilek Zarządu głównego P. A. W.	150	—
2) Datki jednorazowe	695	90
3) Część dochodu z odczytów we Fryburgu	40	—
4) Za sprzedany duplikat broszury	1	—
Razem	886	90

Komitetu Polskiego Archiwum Wojennego
do 31 grudnia 1916 r.).
frankach szwajcarskich).

Rozchód

	Fr	c
1) Wydatki kancelaryjne i portorya	149	34
2) Podróż do Berna i Lozanny w sprawach P. A. W.	12	10
3) Druki	29	—
4) Zakupno materiałów:		
a) Książki i broszury	37	75
b) Czasopisma i wycinki	448	35
c) Muzealia	18	70
5) Z daru p. Taljańskiej na onoroir polski	25	—
6) Drobne wydatki	1	50
Razem	721	74

Przychód 886·90
Rozchód 721·74
Pozostałość kasowa 165·16

Prof. Stanisław Dobrzycki
Przewodniczący

Rachuuki powyższe sprawdzili:

Dr. Franciszek Bujak *Dr. Władysław Konopczyński*

V. Wykaz Ofiarodawców.

(Spisem tym objęte są wszystkie Komitety P. A. W.).

A. Datki pieniężne.

1. **Składki miesięczne** (cyfry umieszczone w nawiasach podają łączną kwotę, uiszczoną do końca r. 1916).
- Po 10 K: Dr. Zdzisław Słuszkiewicz (80 K), prof. dr. Kazimierz Twardowski (20 K).
- Po 5 K: Dr. Władysław Semkowiec (75 K), dr. Franciszek Smolka (30 K), dr. Władysław Smolka (10).
- Po 3 K: Prof. Miecz. Arndt (6 K), dyr. Stanisław Bal (33 K), dr. Jan St. Bystron (9 K), prof. dr. Kaz. Twardowski (9 K), dr. Stefan Vrtel (15 K).
- Po 2 K: Dr. Ernest Adam (44 K), Aniela Aleksandrowiczówna (44 K), prof. dr. Oswald Balzer (30 K), ks. Ignacy Chwirut (4 K), prof. dr. Antoni Cieszyński (23 K), prof. dr. Ludwik Finkel (30 K), Eksc. dr. Stanisław Głębiński (22 K), prof. dr. Maryan Janelli (10 K), Janina Jarosiewiczówna (4 K), Stefania Klemensiewicz Jaworska (4 K), Hermina Naglerowa (4 K), prof. dr. Wiktor Osiecki (6 K), prof. dr. Eugeniusz Romer (24 K), dr. Jan Rutkowski (10 K), prof. Ferd. Śliwiński (10 K), dr. Franc. Smolka (30 K), dr. Władysław Smolka (30 K), dyr. Jan Soleski (6 K), prof. dr. Kazimierz Twardowski (24 K), Helena Urbańska (2 K).
- Po 1 K: Radca Włodzimierz Anc (13 K), Bogumiła Ancówna (2 K), prof. Bolesław Czuruk (5 K), Helena Dąbcańska (18 K), prof. dr. Przemysław Dąbkowski (2 K), prof. dr. Stefan Dąbrowski (2 K), red. Zygm. Fryling (5 K), prof. Henryk Grosman (7 K), prof. dr. Bronisław Gubrynowicz (10 K), prof. dr. Wiktor Hahn (4 K), dr. Oskar Halecki (3 K), prof. Alfr. Hamerschlag (2 K), dr. Kazimierz Hartleb (18 K), Hel. Horodyska (2 K), dyr. dr. Wojciech Kętrzyński (18 K), dyr. Bron. Kryczyński (3 K), prof. Mieczysław Kwiatkowski (12 K), prof.

Władysław Kucharski (2 K), prof. dr. Zygmunt Łempicki (1 K), prof. dr. Adam Maksymowicz (2 K), prof. Józef Marczyński (3 K), prof. Aleks. Medyński (5 K), prof. dr. Teodor Nacher (14 K), M. Nacherówna (4 K), prof. dr. Wiktor Osiecki (12 K), prof. dr. Emil Petzold (15 K), dr. Helena Polackówna (15 K), dr. Jan Piepes Poratyński (12 K), prof. Feliks Przyjemski (2 K), prof. dr. Eugeniusz Romer (12 K), dyr. Stanisław Schneider (18 K), dr. Stefan Sochaniewicz (2 K), ks. prof. dr. Szczepan Szydelski (2 K), Aniela Twardowska (2 K), prof. Tad. Urbański (2 K), prof. dr. Stefan Vrtel (15 K), J. Vrtelowa (5 K), prof. dr. Jerzy Wasowicz (15 K), prof. dr. Eugeniusz Wawrzakowicz (15 K), Ida Wieniewska (13 K), prof. dr. Władysław Witwicki (13 K), red. Bol. Wysłouch (18 K), prof. dr. Zagajewski (2 K).
Po 0⁵⁰ K: Prof. Józef Maurer (2 K).

2. Datki jednorazowe (we frankach złożone zostały datki na cele Komitetu szwajcarskiego).

500 fr.: Prof. Zygm. Laskowski.

123 K: Dyr. Stanisław Bal.

Po 100 K¹⁾: Ks. dr. Władysław Bandurski, prof. dr. Przemysław Dąbkowski, Henryk Löwenfeld.

50 fr. Eugenia Taljańska.

Po 50 K: Eksc. dr. Kazimierz Chłędowski, Marya Dulebianka, prof. dr. Kazimierz Kostanecki, dr. R. Męciniński.

43⁵⁰ K: Dr. Władysław Semkowicz.

25 fr.: prof. Zygmunt Laskowski.

25 K: Józef Karrach.

Po 20 fr.: Stanisław Szuldrzyński, Stanisław Pstrokoński.

Po 20 K: Dr. Juliusz Chodacki, dr. St. Dąbski, prof. dr. Stanisław Głabiński, dr. Włodz. Godlewski, Eugenia Kapiszewska, dr. Antoni Kosiński, ks. Andrzejowa Lubomirska, prof. dr. Antoni Mars, prez. Józef Neuman, prof. dr. Tad. Pilat, Romanowa hr. Potocka, Apolinary Sawicki, Wanda hr. Zamoyska, W. Zerygiewicz.

Po 15 K: Prof. Wład. Bryda, dr. Jan Piepes Poratyński.

Po 10 fr.: Prof. dr. Józef Kallenbach, prof. S. Kowalski, Stowarzyszenie »Ognisko« w Genewie.

Po 10 K: Eligia Białoskórska, ks. W. Bilski, prof. Jan Blauth, prof. Wł. Bryda, dr. Juliusz Chodacki, prof. dr. Antoni Cieszyński, prof. Józef Czernecki, prof. dr. Przemysław Dąbkowski, Al. Dydyński, Aug. hr. Dzieduszycki, Klem. hr. Dzieduszycki, ks. T. Gądek, prof. dr. Ant. Gluziński, dr. Lesław Gluziński, M. Heimrath, Hel. Janicka, prof. dr. Wład. Leop. Jaworski, prof. dr. Bron. Kruczkiewicz, Marya Te-

¹⁾ Nie podano tu jeszcze Członków lwowskiego Komitetu, którzy złożyli tę kwotę po 1. stycznia 1917.

- resa hr. Ledóhowska. Antonina Machczyńska, dr. S. Pilewski, dr. J. Rucker, prof. Z. Sochacki, K. Sotschek, dr. Miecz. Szerer, ks. dr. Szcz. Szydelski, prof. dr. Józef Szpilman, ks. Kaz. Witkowski, prof. dr. Bol. Wicherkiewicz, dr. R. Żurakowski.
- Po 5 fr.: Prof. Stan. Dobrzycki, prof. dr. Tad. Estreicher, B. Giżycka, p. Jędrzejowiczowa, p. Lewandowska, ks. Józef Puzyna.
- Po 5 K: Prof. dr. Jan Boloz Antoniewicz, dr. B. Androchowicz, ks. Józef Boczar, prof. dr. Bron. Gubrynowicz, prof. dr. Alfred Halban, prof. dr. Henryk Halban, Fr. Jordan, ks. L. Kasprzyk, prof. J. Kober, St. hr. Konarski, dr. J. Kreiner, prof. Dyonizy Krzyczkowski, H. Krzyżanowski, inż. F. Lederer, radca dworu K. Łoziński, Ludwikowie Maleccy, A. Molicki, radca Stan. Okęcki, ks. Władysław Oprzedkiewicz, prof. dr. Kazimierz Orzechowski, prof. dr. St. Pawlik, prof. dr. Al. Raciborski, prof. dr. M. Schorr, prof. dr. W. Smoleński, prof. dr. E. Till, ks. Józef Wróblewski.
- 4:47 K Fr. Kłęczar.
- Po 4 K: Prof. dr. Lucyan Grabowski, J. Hryniewiczówna, Leonard Solecki, prof. dr. St. Witkowski.
- Po 3 fr.: P. Budny, Witold Moroński, Tad. Römer, Tad. Skowroński.
- Po 3 K: Prof. dr. Maryan Janelli, Teodor Klimowicz, prof. M. Szczerbaniuk, Zofia hr. Tyszkiewiczowa, L. Węgrzynowicz, dr. St. Warteresiewicz, prof. J. Wiśniewski.
- 2:30 K: H. Smolecki.
- Po 2 fr.: P. Górnikiewicz, ks. Kuczyński, Fr. M. Wolański.
- Po 2 K: Kar. hr. Fredrowa, ks. J. Głąb, prof. J. Kittay, prof. St. Leonhard, prof. St. Loria, St. Macewiczówna, radca A. Stefanowicz, prof. dr. St. Tolloczko, dyr. dr. Konstanty Wojciechowski, X. Y., dyr. dr. Karol Zagajewski, A. hr. Zamoyska.
- Po 1 fr.: P. Jędrzejowiczówna, ks. Kuczyński.
- Po 1 K: S. Cheiuk, dr. Tad. Czeżowski, St. Janellowa, Franc. Kiernig, dr. Lilien, Ant. Mohr, M. Piątkowski, Z. Rembowski, dyr. Ferd. Szczurkiewicz, ks. Schweiger, prof. Turteltaub, prof. J. Weisblum.
- 0:90 ct.: Prof. Glücksmann.
- 0:80 h: Jan Stasik.
- 0:50 h: Br. Duchowicz.
- Po 0:20 h: B. Gądek, B. Prorok.

3. Składki w różnych gronach.

Zakłady naukowe dra. R. Męcińskiego we Wiedniu 8874 K.			
Grono naucz. ginn. pol. przy Vereinsgasse	we Wiedniu	28:50	K
« « « « « Unterbergg.	«	20:80	«
« « « « « JWP. Kammerlingowej	«	15:20	«
« « « « « przy Sperlgasse	«	12:58	«
« « « « « Lange- i Ledererg.	«	11:60	«

Grono naucz. gimn. pol. prof. Jaworskiego we Wiedniu	2:60	K
« « « « przy Gallgasse « «	1:10	«
Komitet naucz. pol. we Wiedniu	10	K
St. Jurek w gronie znajomych	35:50	«
Komitet zakopiański P. A. W.	5	«
Członkowie wied. Komitetu P. A. W.	29:60	K.

B. Dary w przedmiotach złożyli:

Litery oznaczają Komitety, które podały wykazy ofiarodawców: F = Fryburg, L = Lwów, W = Wiedeń, K = Kraków.

Abraham Wl. dr. prof. (L), Altenberg A. (L), Anc Włodz. (L), Anczyc W. (K), Antosiewicz M. (L), Arct W. (F), Aretowski H. (F), Arndt M. (W), Badecki K. (L), Balaban J. (L), Bartoszewicz St. (F), Bazylewski red. (W), Becker W. (L), Biesiadecki Br. (L), Birkenmajer L. (L), Birn J. (L), Biuro pomocy pol. w Bernie (F), Biuro pomocy jeńcom pol. (F), Blauer F. dr. (L), Borkowska E. (F), Brunnow St. bar. (F), Bryda Wl. prof. (L), Buciówna H. (W), Bujak Fr. (L), Bujak J. (L), »Bund« w Genewie (F), Bykowski L. dr. (L), Centralne Biuro Wydawnictw N. K. N. (K), Centralny Komitet Opieki moralnej we Wiedniu (W), Cercha St. (K), Chlamtacz M. dr. prof. (L), Chodźicki J. (L), Chodźiński J. (L), Chodźiński K. (W), Chrzęszczewska Z. dr. (W), Chwirut I. ks. (L), Czapczyński T. prof. (L), Czapelska H. (L), Czaykowski F. (L), Czerny K. (W), Czerwiński F. (W), Czuruk B. prof. (L), Dalewski T. (L), Dąbkowski P. dr. prof. (L), Dąbrowski St. dr. (L), Diamond H. dr. (L), Dobiecka (W), Dobrzańska (W), Dobrzycki St. prof. (F), Droba St. (L), Duleblanka M. (L), Eile H. (L), Estreicher T. dr. prof. (F), Fischer A. dr. (L), Frist H. (K), Fryling J. (L), Gałek T. (L), Gawełek F. (L), Geniusz M. (F), Giebułtowicz (L), Giżycka B. (F), Gologórski H. (L), Gralewski S. (L), Grossman H. prof. (L), Grosmanowa L. (L), Gorzycka J. (L), Gubrynowicz B. dr. prof. (L), Hartleb K. dr. (L), Hirsch P. (W), Holinkówna M. (L), Huliszówna K. (L), Janczewski E. (F), Janusz B. (L), Jarosiewiczówna J. (L), Jarosz-Galicowa (W), Jaworska J. (L), Jedliński J. (L), Jorkaschowa-Koch bar. (L), Jurczyk J. (L), Kallenbach J. dr. prof. (L), Kaniowski T. prof. (L), Karłowska Róża z ks. Ponińskich (L), Kasprowicz J. dr. prof. (L), Kasprzycki P. (W), Keller M. (L), Kipa E. dr. (L), Kloss J. (L), Kochman M. prof. (L), Kolankowska E. (L), Kolasiński J. (K), Koller J. dr. (L), Kołaczowska E. (L), Koło Polonistów słuchaczy Uniw. Jag. K), Komitet uchodźców w Czaławiu (W), Komitet uchodźców w Pradze (W), Komitet uchodźców w Przybramie (W), Komitet uchodźców w Salzburgu (W), Komitet obrony narodowej w Chicago (F), Konopczyńska I. (L), Konstantynowicz J. (L), Kossowski St. dr. (L), Koziebrodzki J. hr. (L), Kot St. dr. (K), Kozłowska Z. (K), Krajewska A. (L), Krajewski M. (L), Kruźlewski T. (W), Krzyczkowski St. (L), Krzyski T. (W), Kucharski Wl. prof. (L), Kucharzewski J. (F), Kuczyńska (W), Kurpiel A. dr. (L), Kwiatkowski M. prof. (L), Lachner F. prof. (L), Lachowicz pulk. (L), Latek dr.

(W), Lech Z. (L), Lęczyński Cz. dr. (L), Leonhard St. prof. (L), Lewicki St. dr. (L), Lipkowski J. (F), Lipski J. (K), Liszniewski (W), Lorec Z. (W), Loret M. (F), Łempicki St. dr. (L), Łempicki Z. dr. (L), Łoziński K. (W), Łukasziewicz J. ks. (W), Machniewicz S. prof. (L), Mackiewicz J. prof. (L), Maksymowicz A. dr. (L), Malczos J. (L), Malkowski (W), Mandela J. (L), Marczyński J. prof. (W), Matula L. (L), Maurer J. prof. (L), Mazanowski A. (L), Medycka H. (L), Medyński Al. prof. (W), Męcarski St. (W), Melchert St. (L), Mergel Wl. (W), Mikołajski Sz. dr. (L), Motz B. dr. (F), Nacher T. dr. (L), Naglerowa H. (W), Nalepiński T. (F), Nanke Cz. dr. (L), Nartowski (W), Niezabitowska Z. (W), Nykolajczuk R. dr. (L), Obfidowicz B. dr. (W), Oleksiński St. (L), Olizarowa hr. (L), Orłowski B. dr. (L), Orłowski S. (L), Pachówna H. (L), Pankowska A. (K), Parnes E. (W), Piaszczyński M. ks. (F), Piątkowski St. (W), Pierzchała L. (L), Pieszczoch J. (W), Pilat J. (K), Pilat T. dr. prof. (K), Piltz E. (F), Piłsudzki B. (F), Pociąg J. (W), Polaczkówna H. dr. (L), Polaczkówna M. dr. (L), Polish Information Comm. (F), Połoniecki B. (L), Potocki A. (F), Potulicki hr. K. (F), Praszil T. (L), Próchnicki Z. dr. (L), Prószyński A. (K), Puławski St. ks. (K), Przyjemski F. prof. (L), Purycki ks. (F), Putschegl F. (L), Puzyna J. ks. (F), Radlińska H. (K), Redakcyja Enc. pol. w Fryburgu (F), Romer E. dr. prof. (L), Rosicki B. (L), Roszko E. prof. (L), Rucker J. dr. (W), Rucker E. (L), Rutkowski J. dr. (L), Rutkowski W. (K), Rybaltowski J. (K), Rydel J. (K), Samarytanin Polski (W), Sauczey T. (L), Sasiada T. (L), Scheller M. (L), Sedlaczekówna E. dr. (L), Schlingler E. prof. (L), Semkowicz A. (L), Sieradzki Wl. dr. prof. (L), Siewiński A. (K), Sipowicz H. (L), Sitowski J. (L), Skoczylas L. prof. (L), Śliwiński F. prof. (W), Słuszkiewicz Z. dr. (W), Smolka F. dr. (L), Smolkówna M. (K), Sobolewski F. (W), Sochaniewicz K. (K), Sochaniewicz St. dr. (L), Sola (W), Staufer St. (L), Stenrbach L. dr. prof. (W), Stroka W. prof. (F), Stroński P. (L), Studziński F. (K), Superlak J. (L), Schieberl Sz. (W), Szmonowski Pielesz St. (L), Szuszkiewicz K. (L), Telichowska J. (L), Tenner B. dr. (L), Teodorowicz A. (L), Terlikowski A. (L), Tertit T. (L), Tokarz W. dr. prof. (K), Trojanowski E. (K), Tuor P. (F), Tyrchówna A. (L), Twardowska A. (L), Twardowski J. dr. (W), Twardowski K. dr. prof. (L), Unger E. (L), Uczniowie III-go gimn. we Lwowie (L), Uczniowie VII-go gimn. we Lwowie (L), Ulanowski B. dr. prof. (K), Urbański T. prof. (L), Urichowa H. (L), Uwiera (L), Vetulani T. (W), Vrtelówna S. (L), Weryho O. (L), Wesołowski J. (L), Wieniewska I. (L), Wilusz A. prof. (L), Wislocki Wl. (L), Witwicki Wl. dr. prof. (L), Wojciechowska M. (F), Woliński F. M. (F), Wolf M. (L), Wolowicz L. dr. (L), Woźnicki K. (F), Wygodzina Z. (W), Zabielska (W), Zborowski J. (K), Zieliński St. (F), Zoll Ant. dr. (L), Związek chrystokratyczny we Wiedniu, grupa polska (W), Żmigrodzki M. dr. (K), Żukowski St. ks. (L), Żuławski J. (L), Żypowski L. prof. (L), Żywar (W).

VI. Poczët Członków P. A. W.

A. Członkowie wiedeńskiego Komitetu P. A. W.

(w r. 1915).

Abraham Władysław Dr.	Kulczycki Jerzy.
Albiński Maryan.	Kwiatkowski Mieczysław.
Arndt Mieczysław.	Leonhard Stanisław.
Bal Stanisław.	Łoziński Karol.
Balzer Oswald Dr.	Łucki Aleksander.
Bandurski Władysław Ks. Dr.	Łuksik Władysław.
Borcowski Teodozy.	Marczyński Józef.
Buzek Józef Dr.	Maurer Józef.
Bystroń Jan Stan. Dr.	Medyński Aleksander.
Chłędowski Kazimierz Dr. Eksc.	Mękarski Stefan.
Chrzęszczewska Bronisława.	Mohr Antoni.
Chrzęszczewska Zofia.	Nacher Teodor Dr.
Cieszyński Antoni Dr.	Nacherówna Marya.
Cieszyńska Róża.	Naglerowa Hermina Dr.
Czapczyński Tadeusz.	Neuman Józef.
Czarnowski Stanisław.	Osiecki Wiktor Dr.
Fischer Zygmunt.	Pawłowski Bronisław Dr.
Geschwind Jakób.	Petzold Emil Dr.
Grosman Henryk.	Piątkowski Mieczysław.
Grosmanowa Leontyna.	Przyjemski Feliks.
Gubrynowicz Bronisław Dr.	Rembowski Zygmunt.
Hajdecki Aleksander pulk.	Resl Włodzimierz.
Halecki Oskar Dr.	Romer Eugeniusz Dr.
Hamerska Aniela.	Rusinek Zygmunt.
Hamerska Lila.	Semkowicz Władysław Dr.
Hamerschlag Alfred.	Sikora Ludwik.
Heinrich Edward.	Sikora Wincenty.
Hejmanówna Janina.	Skoczylas Ludwik.
Horodyska Helena.	Śliwiński Ferdynand.
Huczyńska Helena.	Śluszkiewicz Zdzisław Dr.
Janelli Maryan Dr.	Smolka Franciszek Dr.
Janicka Helena.	Smolka Władysław Dr.
Januszewski Franciszek.	Soleski Jan.
Klemensiewicz-Jaworska Stefania.	Szerer Mieczysław Dr.
Kołodziejcki Mieczysław.	Szczurkiewicz Ferdynand Dr.
Kostanecki Kazimierz Dr.	Turczyński Stanisław Dr.
Kryczyński Bronisław.	Twardowski Juliusz Dr.

Twardowski Kazimierz Dr.
Ulanowski Bolesław Dr.
Vetulani Tadeusz.
Vrtel Stefan Dr.
Vrtelowa Janina.
Wąsowicz Jerzy.

Weisblum Józef.
Wieniewska Ida.
Witwicki Władysław Dr.
Wolańska Aniela.
Wolowicz Leopold Dr.

B. Członkowie lwowskiego Komitetu P. A. W.

(stan w dniu 31. I. 1917 r. Drukiem rozstrzelonym odznaczeni są Członkowie, którzy złożyli kwotę 100 K.).

Adam Ernest Dr.
Aleksandrowiczówna Aniela.
Anc Włodzimierz.
Ancówna Bogumila.
Badeni Hr. Stanisław.
† Bal Stanisław.
Balzer Oswald Dr.
Beck Adolf Dr.
Bostel Ferdynand.
Chwirut Ignacy Ks.
Cieszyński Antoni Dr.
Czaykowski Roman.
Czuruk Bolesław.
Dąbcańska Helena.
Dąbkowski Przemysław Dr.
Dąbrowski Stefan Dr.
Finkel Ludwik Dr.
Fryling Zygmunt.
Gerżabek Teodor.
Gluziński Antoni Dr.
Głabiński Stanisław Eksc. Dr.
Godlewski Włodzimierz Dr.
Grabowski Ignacy Ks. Dr.
Grabowski Lucyan Dr.
Grekowiczówna Marya.
Gubrynowicz Bronisław Dr.
Hartleb Kazimierz Dr.
Horodyński Piotr Ks.
Horodyński Zbigniew.
Jarosiewiczówna Janina.
Kallenbach Józef Dr.
Kętrzyński Wojciech Dr.

Konopczyńska Lucyna.
Kraiński Władysław.
Krzeczunowicz Włodzimierz Dr.
Kucharski Władysław.
Kwiatkowski Mieczysław.
Laskowski Kazimierz.
Lutman Roman.
Łempicki Stanisław Dr.
Łempicki Zygmunt Dr.
Maksymowicz Adam Dr.
Malsburg Karol Dr.
Mars Noga Antoni Dr.
Maurer Józef.
Medyński Aleksander.
Michalski Jerzy Dr.
Nogaj Józef.
Orzechowicz Bolesław.
Osiecki Wiktor Dr.
Pawlik Stefan Dr.
Petelenz Karol Dr.
Petzold Emil Dr.
Pieniążkiewicz Czesław.
Piepes-Poratyński Jan Dr.
Polaczkówna Helena Dr.
Prohaska Antoni Dr.
Ratuszny Antoni Ks. Dr.
Rodkiewicz Kruk Kazimierz.
Romer Eugeniusz Dr.
Sapieha Władysław Ks.
Schneider Stanisław.
Skibiński Karol.
Śłószarz Jan Ks. Dr.

Smoleński Ludwik Dr.
Smolka Franciszek Dr.
Smolka Władysław Dr.
Sochaniewicz Stefan Dr.
Szafranski Jan.
Szydelski Stefan Ks. Dr.
Tarnawski Leonard Dr.
Twardowska Aniela.
Twardowski Kazimierz Dr.

Urbańska Helena.
Urbański Tadeusz.
Vrtel Stefan Dr.
Wąsowicz Dunin Jerzy.
Wawrzakowicz Eugeniusz Dr.
Witwicki Władysław Dr.
Wysłouch Bolesław.
Zagajewski Karol Dr.

Członkowie innych Komitetów: Fryburg str. 25, Lublin str. 32, Warszawa str. 32.

VII. Wykaz bieżących czasopism, znajdujących się w zbiorach P. A. W. (1915—1916).

*(Gwiazdka * oznaczone są pisma abonowane, resztle otrzymuje P. A. W. bezpłatnie i gromadzi je w poszczególnych Komitetach w Fryburgu (F), Krakowie (K), Lublinie (Lu), Lwowie (Lw) i Wiedniu (W). Brak w tym wykazie tylko pism, które posiada Komitet warszawski.)*

Agenzia polacca della Stampa, Rzym (F).
Aigle blanc, Lozanna (F).
Architekt, Kraków (Lu).
*Blatt, das interessante, Wiedeń (W).
Blätter Polnische, Berlin (W).
Bohemia, Praga (W).
Brzask, Radom (Lw).
Bulletin polonaise, Paryż (F).
Bund, Berno szwajc. (F).
Correspondence Europeen, Wiedeń (W).
Currenda consistorii episc. Tarnov. Tarnów (Lw).
Czas, Kraków (Lw).
Czasopismo górniczo-hutnicze, Kraków (Lw).
Czasopismo właścicieli realności, Kraków (Lw).
Czasopys Hospodarska, Lwów (Lw).
Depesza, Lwów (Lw).
Dilo, Lwów (Lw).
Dziennik berliński, Berlin (W).
Dziennik cieszyński, Cieszyn (W).
Dziennik lubelski (Lu).

Dziennik ludowy, Chicago (F).
Dziennik narodowy, Piotrków (W).
Dziennik policyjny, Lwów (Lw).
Dziennik polski, Lwów (Lw).
Dziennik poznański, Poznań (W).
Dziennik rozporządzeń c. i k. generał-gubernatorstwa w Lublinie (Lu).
Dziennik rozporządzeń ces. generał-gubernatorstwa w Warszawie (Lw).
Dziennik śląski, Huta królewska (Lw).
Dziennik wojskowy Strefflera. Strefflers Militärblatt (Gazeta polowa, Feldzeitung) Wiedeń (W).
Dzwonek nowy, Kraków (Lw).
Echo della stampa polacca, Medyolan (F).
Echo polskie, Moskwa (F).
Echo polskie, Argentyna (F).
Echo przemyskie, Przemyśl (Lw).
Epizody wojenne, Kraków (Lw).
Feldzeitung Ostgalizische, Lwów (Lw).
Figlarz, Kraków (Lw).

- *Fremdenblatt, Wiedeń (W).
 Free Poland, Chicago (W).
 Gazeta codzienna, Lwów (Lw).
 Gazeta gdańska, Gdańsk (W).
 Gazeta gostyńska, Gostyń (Lw).
 Gazeta grudziądzka, Grudziądz (Lw).
 Gazeta handlowa, Lwów (Lw).
 Gazeta ilustrowana Konrada, Brüx w Czechach (Lw).
 Gazeta kościelna, Lwów (Lw).
 Gazeta ludowa, Lublin (Lu).
 Gazeta lwowska, Lwów (Lw).
 Gazeta narodowa, Poznań (Lw).
 Gazeta niedzielna, Lwów (Lw).
 Gazeta olsztyńska, Olsztyn (W).
 Gazeta opolska, Opole (W).
 Gazeta podhalańska, Nowy Targ (Lw).
 Gazeta pocztowa, Lwów (Lw).
 Gazeta polska, Brazylia (F).
 Gazeta polska, Moskwa (F).
 Gazeta polska, Dąbrowa górnicza (W).
 Gazeta poranna, Lwów (Lw).
 Gazeta poznańska, Poznań (Lw).
 Gazeta toruńska, Toruń (W).
 Gemeindeblatt Evangelisches, Stanisławów (Lw).
 Głos lubelski, Lublin (Lu).
 Głos narodu, Kraków (Lw).
 Głos nauczycielstwa ludowego, Kraków (Lw).
 Głos piotrkowski, Piotrków (Lw).
 Głos radomski, Radom (Lw).
 Głos rzeszowski, Rzeszów (Lw).
 Górnoślązak, Katowice (W).
 *Guerre mondiale, Genewa (F).
 Gwiazdka cieszyńska, Cieszyn (W).
 Harcerz, Olkusz (litogr.) (Lw).
 Hlas naroda, Praga (W).
 Holos hromadskij, Lwów (Lw).
 Język polski, Kraków (Lw).
 Journal de guerre, Berlin (F).
 *Journal Neues Wiener, Wiedeń (W).
 Katolik, Bytom (W).
 Kolonista polski, Ijuhy, Rio grande (F).
 Kraj, Leszno (Lw).
 Krakowianin, Kraków (Lw).
 Kriegs-Zeitung des Korps Marschall, w polu (Lw).
 Kronika dyecezyi przemyskiej, Przemyśl (Lw).
 Kronika powiatu olkuskiego (K).
 Kronika polska, Lozanna-Rapperswył (F K).
 Kultura polska, Kraków (K).
 Kupiec, Poznań (Lw).
 Kurjer codzienny ilustrowany, Kraków (W).
 Kurjer lubelski, Lublin (Lu).
 Kurjer lwowski, Lwów (Lw).
 Kurjer polski wiedeński, Wiedeń (W).
 Kurjer poznański, Poznań (W).
 Kurjer śląski, Gliwice-Bytom (Lw).
 Kwartalnik chyrowski, Chyrów (Lw).
 Listy narodni, Praga (W).
 Liberté, Fryburg (F).
 *Lloyd Pester, Budapeszt (W).
 Lwowianin, Lwów (Lw).
 Łowiec, Lwów (Lw).
 Miesięcznik katechetyczno-wychowawczy, Lwów (Lw).
 Miesięcznik sadowniczo - ogrodniczy, Lwów (Lw).
 Misye katolickie, Kraków (Lw).
 Montagszeitung Lemberger, Lwów (Lw).
 Muzeum, Lwów (Lw).
 Myśl polska, Paryż (F).
 *Nachrichten Münchener Neueste, Monachium (W).
 Nachrichten Ukrainische, Wiedeń (W).
 Na posterunku, Kraków (K).
 Na przelomie, Kraków (K).
 Naprzód, Kraków (Lw).

- Narodowiec, Herne (Lw).
 Narodowiec, Cleveland, Ohio (F).
 Nauczyciel ludowy, Lwów (Lw).
 Nowiny wiedeńskie, Wiedeń (Lw).
 Nowości ilustrowane, Kraków (Lw).
 Nywa, Lwów (Lw).
 w Obronie prawdy, Kraków (K).
 Obzor, Zagrzeb (W).
 Odrodzenie, Lwów (Lw).
 Oesterreich Jung, Wiedeń (Lw).
 Ogniwo, Brazylia (F).
 Orędownik, Poznań (W).
 Orka, Wiedeń (Lw).
 Piast, Kraków (Lw).
 Pochodnia, Herne (Lw).
 Pociągiciel, Lwów (Lw).
 Polak, Katowice-Bytom (Lw).
 Polak w Brazylji, Kurytyba (F).
 Polen, Wiedeń (W).
 Polonia, Paryż (F).
 Polska ludowa, Lublin (Lu).
 Poradnik spółek rękodzielniczych,
 Kraków (K).
 *Post, Hamburg (W).
 Praca narodowa, Zakopane 1915
 (W).
 Prawda, Kraków (Lw).
 Pravda (czeska), Wiedeń (W).
 *Presse Neue Freie, Wiedeń (W).
 Przegląd kupiecki, Poznań (Lw).
 Przegląd lekarski, Kraków (Lw).
 Przegląd powszechny, Kraków (Lw).
 Przegląd prawa i administracji,
 Lwów (Lw).
 Przewodnik naukowy i literacki,
 Lwów (Lw).
 Reforma nowa, Kraków (Lw).
 *Reichspost, Wiedeń (W).
 Rekord, Detroit (F).
 Revue de Pologne, Paryż (F).
 Robotnik, Dąbrowa górnicza, (W).
 Robotnik, Poznań (Lw).
 Rodak, Wiedeń (W).
 Rok polski, Kraków (Lw).
 Rolnik, Lwów (Lw).
- *Rundschau Österr. Illustrierte,
 Wiedeń (W).
 Rząd i wojsko, Warszawa (K).
 Siew polski, Kraków (K).
 *Silesia, Cieszyn (W).
 Skaut, Lwów (Lw).
 Slovacke Noviny, Hradyszcze węg.
 (W).
 Slovenec, Lublana (W).
 Słowo uczytelskie, Lwów (Lw).
 Słowo ukraińskie, Lwów (Lw).
 Sprawa polska, Lublin (Lu).
 Stimmen Polnische, Wiedeń (W).
 Sylwan, Lwów (Lw).
 Świątek mały, Lwów (Lw).
 Świt, Poznań (Lw).
 Swoboda (ukr.), Lwów (Lw).
 Szkoła, Lwów (Lw).
 Szkoła polska, Lublin (Lu).
 Szlachy, Lwów (Lw).
 Tagblatt (żargonowy) Lwów (Lw).
 *Tagblatt Berliner, Berlin (W).
 Tagblatt Neues Wiener, Wiedeń
 (W).
 Tribune polonaise, Paryż (F).
 Tribune de Losanne, Lozanna (F).
 Tygodnik urzędowy c. k. Namie-
 stnictwa, Centrali krajowej dla
 gospodarczej odbudowy Galicyi
 Kraków (K).
 Volksblatt Deutsches für Galizien,
 Lwów (Lw).
 *Volkszeitung Kölnische, Kolonia
 (W).
 Wiadomości numizmatyczno - ar-
 cheologiczne, Kraków (Lw).
 Wiadomości polskie, Piotrków (W).
 Wiadomości skautowe, Piotrków
 (W).
 Wiadomości wojenne, Kriegsnach-
 richten, Przemyśl 1914—1915
 (Lw).
 Wiarus polski, Bochum (Lw).
 Welt im Bild, Hamburg (K).
 Wici, Chicago (F).

Wiek nowy, Lwów (Lw).
*Wiestnik ukraiński, Wiedeń (W).
Wyzwolenie, Lozanna (W).
Zajmyslovace, Hradyszcze węg. (W).
*Zeitung Arbeiter, Wiedeń (W).
Zeitung Bialystoker, Białystok (K).
Zeitung Grodnoer, Grodno (K).
Zeitung Frankfurter, Frankfurt (W).
Zeitung Kölnische, Kolonia (W).
Zeitung Krakauer, Kraków (Lw).
*Zeitung Leipziger Illustr. (W).
*Zeitung Norddeutsche Allgem., Berlin (W).

*Zeitung Österreichische Illustrierte, Wiedeń (W).
Zeitung Suwalcker, Suwałki (K).
*Zeitung Vossische, Berlin (W).
Zgoda, Chicago (F).
Ziemia kielecka (Lw).
Ziemia lubelska, Lublin (Lu).
Ziemia przemyska, Przemyśl 1914 (Lw).
Zjednoczenie (żydowsko - polskie) Lwów (Lw).
Zukunft Osteuropäische, Monachium (K).
Życie nowe, Wiedeń (W).

VIII. Instrukcje i odezwy.

1. Instrukcja dla delegatów i Komitetów lokalnych P. A. W.

1) Zarząd Polskiego Archiwum Wojennego wspierają w działalności poza jego siedzibą delegaci, względnie Komitety lokalne.

2) Zarząd P. A. W. uprasza sobie delegatów w miejscowościach, gdzie uzna to za stosowne, upoważniając ich w razie potrzeby do założenia Komitetu lokalnego.

Z chwilą powstania Komitetu lokalnego, gaśnie osobna delegatura.

3) Komitet lokalny konstituuje się, wybierając przewodniczącego, jego zastępcę i sekretarza, ewentualnie inne organa, może się też podzielić na sekcje.

4) Delegaci względnie Komitety lokalne spełniają wszystkie zlecenia Zarządu, do którego zwracają się też w ważniejszych wypadkach.

5) Nadto prowadzą samoistną akcję w trzech kierunkach:

A) Popularyzowanie idei Polskiego Archiwum Wojennego.

B) Gromadzenie materiałów.

C) Gromadzenie środków na pokrycie wydatków z lokalną akcją związanych.

A) Popularyzowanie P. A. W. odbywa się zapomocą:

a) Artykułów dziennikarskich, które jednak muszą uzyskać aprobatę Zarządu.

b) Odczytów i pogadanek o celach i zakresie działania P. A. W.

c) Propagandy prywatnej w kołach znajomych.

B) Akcja gromadzenia materiałów.

a) Delegaci względnie Komitety lokalne nawiązują stosunki z istniejącymi w danej miejscowości towarzystwami i organizacjami poli-

tycznemi, oświatowemi, ekonomicznemi, społecznemi i kulturalnemi (ew. z komitetami wychodźczymi) i starają się uzyskać od nich materiały archiwalne, dokumenty, pamiątki etc.

- b) Nawiązują stosunki z prasą miejscową, księgarzami, wydawcami, firmami nakładczemi, komitetami, towarzystwami, popierającemi sprawę polską, starając się uzyskać ich wydawnictwa, broszury, odezwy itp. materiały.
- c) Nawiązują stosunki z osobami prywatnemi, które posiadają materiały archiwalne lub muzealne i starają się pozyskać je dla P. A. W.
- d) Nawiązują stosunki z legionistami i żołnierzami polskimi, oraz z innemi osobami, które przeżywały wypadki wojenne, nakłaniając ich do pisania wspomnień i prowadzenia dzienniczków dla P. A. W. itp.
- e) Starają się o rysunki i fotografie tak osób, biorących udział w walce, jak terenu walki i okolic, nawiedzonych zawieruchą wojenną.
- f) Prowadzą ewidencję materiałów, wchodzących w zakres zbiorów P. A. W. i o ile ich nabyć nie mogą, co pewien czas przesyłają wykazy ich Zarządowi.
- g) Prowadzą ewidencję odczytów i pogadanek w sprawie polskiej i starają się o ich sprawozdania.
- h) Uzyskane materiały przesyłają możliwie natychmiast Zarządowi, o ile na to pozwolą warunki pocztowe. W przeciwnym razie korzystają z okazji prywatnych, względnie przechowują je u siebie, wyczekując odpowiedniej pory.

C) Akcja finansowa.

a) Delegaci względnie Komitety lokalne starają się na miejscu o fundusze na pokrycie wydatków, związanych z ich akcją.

b) Ewentualną nadwyżkę przelewają do kasy Zarządu, która znów w razie niedoboru w kasie Komitetu lokalnego uzupełnia go ze swoich funduszków, o ile te wydatki uczynione były za zgodą Zarządu.

c) Delegaci względnie Komitety lokalne składają ze swej działalności, zbiorów oraz ze stanu funduszków sprawozdanie Zarządowi P. A. W. raz do roku, najdalej w miesiącu grudniu.

2. Instrukcja P. A. W. dla piszących wspomnienia, dzienniczki i pamiętniki.

Polskie Archiwum Wojenne postawiło sobie za zadanie gromadzić i przechowywać wszelkiego rodzaju materiały, odnoszące się do udziału Polski w obecnej wojnie. Celem jego jest stworzenie skarbnicy źródeł historycznych dla przyszłych dziejopisarzy tej doniosłej w dziejach narodu naszego chwili.

Obok aktów urzędowych, pierwszorzędnem źródłem dla historyka są

wspomnienia osobiste, zapiski i pamiętniki uczestników i świadków zdarzeń i wypadków. Dlatego Zarząd Polskiego Archiwum Wojennego zachęca gorąco wszystkich, którzy czują się do tego powołani, a mają po temu sposobność, żeby takie wspomnienia i pamiętniki wypadków i przejsię wojennych lub z wojną bezpośrednio związanych, w których brali udział lub których byli świadkami, zechcieli spisywać i przesyłać je na przechowanie do Polskiego Archiwum Wojennego.

Aby jednak takie wspomnienia i pamiętniki, złożone w Archiwum, przyniosły historii rzetelny pożytek, muszą czynić zadość pewnym warunkom, dotyczącym zarówno ich formy, jak i treści.

I tak najpierw co do formy pamiętniki powinny zawierać:

1. Nazwisko, zajęcie piszącego oraz ważniejsze daty, odnoszące się do jego osoby. Zupełna dyskrecya, którą Zarząd wszystkim, żądającym jej, poręcza, powinna rozproszyć wszelkie w tym względzie obawy.

2. Nazwisko oraz odpowiednią charakterystykę osób, o których mowa w pamiętniku.

3. Dokładną datę każdego wypadku, chwilę każdej uwagi i obserwacji

4. Oznaczenie miejsca, o którym mowa, a gdzie można i jeżeli można, ilustracyę opisu, zapomocą rysunku lub fotografii.

5. W miarę możności dokładne przedstawienie każdej rzeczy w cyfrach i miarach (ściśle oznaczenie odległości, podanie ilości ludzi, pieniędzy i t. p.).

6. Dokładne odróżnienie tego, co piszący sam widział i zmysłami stwierdził, od tego, co tylko słyszał od drugih. W ostatnim wypadku wyraźna uwaga, od kogo słyszał i kiedy.

7. Dokładne odróżnienie tego, co sobie piszący żywo przypomina, od tego, co mu się już w pamięci zacierać zaczęło. Stąd potrzebna data pisania każdej notatki, a w samej notatce data wypadku opisywanego. Najcenniejsze są notatki, pisane, ile możności, bezpośrednio pod wrażeniem opisywanego zdarzenia, kiedy jeszcze żywo tkwiło w pamięci.

8. Wypadki kreślić należy stylem jak najprostszym, bezpretensjonalnym, bez niepotrzebnych ozdób, obniżających częstokroć wiarygodność i ścisłość opowiadania. Piszącemu powinno zależeć nie tyle na tem, żeby opowiadanie wypadło pięknie pod względem literackim, ile na tem, aby było jak najbardziej wierne, dokładne i zgodne z prawdą.

Tyle co do formy pamiętnika. Co się zaś tyczy jego treści, to trzeba pamiętać, że dzisiejsza historia nie ogranicza się tylko do politycznej i militarnej strony zdarzeń dziejowych, ale obejmuje i stara się przedstawić wszelkie objawy życia społeczeństwa w danej epoce, więc stan kultury, gospodarstwa, oświaty, prądów umysłowych, zwyczajów i obyczajów, jakie chwila pewna z sobą przynosi. Archiwum nasze musi więc starać się o pozyskanie materyałów, któreby mogły ilustrować te wszystkie przejawy naszego życia w dobie obecnej. Ile więc chodzi o treść notat i pamiętników, to nasuną ją każdemu okoliczności zewnętrzne i kierunek zdolności spostrzegawczych piszącego. Tak tedy jeden zwróci uwagę i będzie miał więcej

sposobności do ujęcia i przedstawienia działań wojskowych, inny znów zajmie się stroną gospodarczą, jeszcze inny obyczajową, inny wreszcie psychologiczną obecną wojny.

Kto się stroną gospodarczą obecnych wypadków interesował, winien zwrócić uwagę na to, czy i w jakim stopniu wojna wpłynęła na zastanowienie produktywności pracy w naszym kraju, na przerwanie robót gospodarskich, zamykanie i stan sklepów, warsztatów, banków, zmiany w nich spowodowane mobilizacją, asenterunkiem, ucieczką przed nieprzyjacielem, operacjami wojennymi, zmianami rządów i t. d. Zauważy też, w jakiej mierze ustają te objawy, a nastają porządki zwyczajne, kiedy burza wojenna zaczyna się uspokajać. Zainteresują go zmiany i wahania w cenach towarów, w związku z wypadkami wojennymi i przymusowym kursem tej lub owej monety. Uwzględnić należy dalej stosunki robotnicze, kwestię służby domowej, folwarcznej, stosunek sług do pracodawców. Również żywo obchodzić go będą szkody materialne spowodowane wojną (a więc stan roli, budynków gospodarskich, lasów, domów mieszkalnych, inwentarza, narzędzi pracy, ilość i jakość przedmiotów, które nie uległy zniszczeniu), przyczyny tego zniszczenia, a w końcu rozróżnienie szkód w majątkach prywatnych i szkód we własności publicznej: państwowej, krajowej, gminnej i kościelnej.

Jeśli zaś ktoś nacisk położy na stronę obyczajową, opíše zmiany, jakie wojna wywołała w osobistych stosunkach ludzkich, we wzajemnem obcowaniu różnych warstw społecznych, wyznań, narodowości, stosunkach między osobami różnego wieku, stanu i płci; o ile wpłynęła na zatarcie się jakich zwyczajów, obyczajów, a wytworzyła nowe, czy rozbudziła względnie zatarła rozmaite ludzkie wady i zalety, czy i w jakim stopniu wpłynęła na umoralnienie społeczeństwa, wydobyla na jaw pewne cnoty, uspięne przed wojną. Czy nie zwiększyła ona procentu jakich zbrodni i jakich postępów znacznych, szlachetnych.

Kto się psychologiczną stroną wojny więcej interesuje, ten będzie zdawał sprawę z tego, co i jak ludzie skutkiem wypadków wojennych przeżyli zmysłami, a przede wszystkim, co i jak sam autor widział, słyszał, czuł i t. p. Czego, kiedy i jak się obawiał, czym i jak się oburzał, zapalał, i unosił w jakikolwiek sposób. Za czym, kiedy i jak tęsknił, żałował, o czym marzył, czego i jak pragnął. Jakie skłonności i dłaczego utracił, a jakie nabył, o czym myślał i co sobie postanawiał. Czy nie zauważył lub nie obserwował w sobie i w drugich ludziach głębokich zmian wewnętrznych, na tle i pod wpływem wypadków wojennych. Czy w jego duszy coś pod wpływem wojny nie zgasiło i czy się w niej coś nowego lub ukrytego nie obudziło. Warto też skreślić sylwetki psychologiczne lub choćby tylko charakterystyczne rysy duchowe poszczególnych indywidualności, biorących udział w wypadkach, lub większych grup ludzkich jakiegokolwiek rodzaju. Uwagi takie nie powinny być nigdy glosowne i ogólnikowe, ale powinny być poparte dowodami i przykładami. Dużej wagi byłoby także notowanie nastrojów, objawiających się w poszczególnych dniach i większych okre-

sach czasu. Chodzi o nastroje tak własne, jak i osób, z którymi się autor zetknął.

Nie powinno nikogo powstrzymywać od pisania wspomnień to, że miał ograniczony zakres obserwacji n. p. do jednej tylko miejscowości lub jednego tylko okresu wojny, mógł bowiem być świadkiem zjawisk mimo to bardzo charakterystycznych, które i gdzieindziej w tej samej lub podobnej formie wystąpiły. Badacz utworzy sobie kiedyś obraz stanu całego życia naszego narodu w obecnej epoce na podstawie tych licznych, a z różnych stron pochodzących relacji szczegółowych.

Osoby, spisujące swe wspomnienia w ogniu walki, dobrze zrobią, jeśli te notatki przysyłać będą do Polskiego Archiwum Wojennego częściami, w miarę jak powstają, za pośrednictwem osób trzecich lub osobiście. Częśćami przysyłać w niejednym wypadku już z tego względu byłoby lepiej, że niejeden z piszących dziś jutra niepewny, dla rękopisu zaś bezpieczniejszy i pewniejszy schówek w murach i pod kluczem archiwum, niżli pod murem na piersiach, w tornistrze, a choćby i w szufladzie prywatnej. Oddawać zaś rękopisy osobiście lub za pośrednictwem osób trzecich dlatego lepiej, niż przysyłać je pocztą, że poczta w czasach wojennych nie bierze większej odpowiedzialności za doręczenie nieocenionego nieraz dla historii materiału.

Skladać można pamiętniki w Polskiem Archiwum Wojennem albo na własność instytucji, albo jako depozyt, który każdej chwili wolno odebrać, albo wreszcie można go tylko wypożyczyć Zarządowi archiwum do odpisania; oddawać je można zamknięte pieczęcią lub otwarte. W każdym razie Zarząd poręcza bezwzględną dyskretyę i zobowiązuje się publicznie nie czynić z nadesłanych materiałów innego użytku, jak tylko taki, na jaki ofiarodawca lub deponent zezwoli. Składający rękopis jakiś w Archiwum może być pewny, że pamiątka ta nie zginie, owszem przechowywana troskliwie, przyniesie pożytek i przyda się kiedyś naszym badaczom do odtworzenia obrazu bieżącej chwili.

Umożliwiając i ułatwiając im tę pracę sumiennie spisowanemi wspomnieniami i pamiętnikami, spełnimy wdzięczny obowiązek narodowy wobec przyszłych pokoleń, zostawimy płodnej pamięci przyszłych wieków coś z tego, cośmy dzisiaj czynili lub czynić chcieli i cośmy cierpieć i znosić musieli.

Materiały nadsyłać należy pod adresem Zarządu Polskiego Archiwum Wojennego, Kraków, gmach Akademii Umiejętności.

3. Odezwa.

w sprawie zbierania materiałów do folkloru wojennego.

Ludy wszystkich czasów i wszystkich krajów miały i mają swoje zapatrywania na wojnę, różne przepowiednie, zwyczaje, przesady, pieśni i wyrażenia z wojną związane. Żołnierz z ludu, wstępujący do armii, przy-

nosi już z sobą szereg tych pojęć i zwyczajów życia żołnierskiego jeszcze z czasów pokojowych, ale znalazłszy się w środowisku, skupiającem ludzi różnych narodowości, różnych sfer społecznych i stopnia kulturalnego, rzucony w zgoła odmienne warunki bytu, otoczony grozą niebezpieczeństw, tworzy nowe poglądy, wierzenia i praktyki, nowe pieśni a nawet odrębną gwarę wojenną.

Ze stanowiska nauki przedstawiają one dużą wartość, pozwalając wniknąć w duszę żołnierza, uzewnętrzniającą się w jego wierzeniach, zwyczajach, twórczości i języku, temsamem zaś poznać nową, bardzo ciekawą a mało dotąd znaną stronę życia, pojęć i mowy ludu naszego.

Za przykładem zagranicy, gdzie podjęto już pracę w tym kierunku, Polskie Archiwum Wojenne, gromadzące dokumenty i pamiątki wojenne, rzuca myśl zbierania wojennych materiałów ludoznawczych i w tym celu podaje poniższy kwestyonaryusz, zachęcając wszystkich, którzy mają do tego sposobność a uznają wartość naukową tych materiałów, do spisywania i nadsyłania odpowiedzi.

Kwestyonaryusz.

1) Czy i jakie były ludowe przepowiednie i wróżby, dotyczące a) wybuchu, b) przebiegu, c) końca wojny?

2) Jakie znaki zwiastowały wojnę w pojęciach ludu? (znaki na niebie i ziemi, zachowanie się pewnych zwierząt, zwłaszcza ptaków)?

3) Jakie zwyczaje zachowuje lud przy rekrutacji? (przystrajanie się, poczęstunki i inne oznaki wesela czy smutku).

4) Jak sobie lud tłumaczy przyczyny wojny?

5) Jakie środki chronić mają żołnierza od kul, cięć i niewoli? (medaliki, skaplerze, obrazki, woda święcona, modlitwy i nabożne sentencye przepisane pewną ilością razy, ziola i inne talizmany, zaklęcia i praktyki czarownicze; kąpiele i okadzania; unikanie noszenia przy sobie pewnych przedmiotów np. kart do gry).

6) Jakich domowych środków leczniczych używa lud na wojnie, aby wyleczyć się z ran lub chorób względnie chorobom zapobiedz?

7) Jakich środków używa żołnierz, aby pewniej trafić nieprzyjaciela? (poświęcenie broni, pocisków, sposób wkładania ich do lufy, rycie pewnych słów lub znaków na pociskach, wypowiedanie pewnych zaklęć, noszenie przy sobie pewnych przedmiotów i t. p.)

8) Inne zwyczaje i praktyki przed, podczas i po bitwie (okrzyki wojenne, podstęp wojenny).

9) Podania i legendy dotyczące pewnych bitew lub pewnych pól bitew, (np. ukazywanie się Matki Boskiej, aniołów, dyabłów, duchów i t. d.)

10) Co zwiastuje rodzinie śmierć żołnierza? (przecucia, sny przepowiadające śmierć, ukazywanie się duchów zabitych żołnierzy, stukanie po nocy, zachowywanie się zwierząt i inne znaki, pochodzące od zabitych).

12) Pieśni i śpiewki wojenne poważne i żartobliwe, (chodzi o teksty i melodye tylko takich pieśni i śpiewek żołnierskich, które nie były drukowane, nawet o najbardziej rubaszne).

13) Napisy i rysunki na ścianach wagonów, koszar, budek strażniczych, rowów strzeleckich, napisy na krzyżach i grobach żołnierskich.

14) Gwara żołnierska, (żołnierskie określenia, nazwy i przydomki w zakresie poszczególnych rodzajów broni, stopni wojskowych, części umundurowania i uzbrojenia, ćwiczeń wojskowych, potraw, napojów, palenia, mieszkań, osób cywilnych i wojskowych, zwierząt i różnych przedmiotów, z którymi żołnierz częściej się styka; mowa lub wyrażenia, zrozumiałe tylko dla wtajemniczonych tego samego oddziału i t. p.)

Odpowiedzi na powyższe pytania, spisywane jak najwierniej i bez własnych uwag piszącego, nadsyłać należy pod adresem Zarządu Polskiego Archiwum Wojennego, Kraków, gmach Akademii Umiejętności.

ADRESY

Zarządu i Komitetów miejscowych Polskiego Archiwum Wojennego:

Zarząd główny P. A. W.: Kraków, gmach Akademii Umiejętności (ul. Sławkowska 17).

Komitet P. A. W. w Warszawie, Towarzystwo Miłośników Historii, Stary Rynek 31.

Komitet P. A. W. we Lwowie, ul. Lelewela 5.

Komitet P. A. W. w Lublinie, Biblioteka publiczna im. H. Łopacińskiego.

Komitet P. A. W. we Wiedniu, (Komitee des Polnischen Kriegsarchivs) Wien I. Wallnerstr. 1-a mezz.

Komitet P. A. W. w Szwajcaryi, Fribourg (Suisse) Perolles 70.

Wykaz Delegatów P. A. W. na str. 24–32 Sprawozdania.

Komitety miejscowe i Delegaci przyjmują dary w przedmiotach bibliotecznych, archiwalnych i muzealnych dla P. A. W.

Polskie Archiwum Wojenne zbiera:

(Tylko w odniesieniu do Polski).

A. Druki.

1. Książki, broszury i druki ulotne treści wojennej, politycznej, gospodarczej i literackiej w związku z wojną i sprawą polską.
2. Memoryały, przemówienia, sprawozdania instytucji i towarzystw z okresu wojny, komunikaty.
3. Odezwy, proklamacje, listy otwarte, obwieszczenia, afisze.
4. Programy, zaproszenia, klepsydry.
5. Formularze instytucji wojennych, legitymacje i przepustki.
6. Czasopisma polskie wszystkie, z obcych główniejsze oraz wydania, dodatki nadzwyczajne, jednodniówki, pisma okopowe.
7. Utwory muzyczne.

B. Rękopisy.

1. Pamiętniki, dzienniczki, wspomnienia wojenne, wypracowania szkolne uczniów na temat przeżyć wojennych.
2. Listy i karty polowe, z opisami scen lub stosunków wojennych.
3. Wiersze i pieśni żołnierskie oraz anekdoty wojenne, drukiem nieogłoszone.
4. Archiwa organizacji militarnych (także przedwojennych), politycznych, społecznych i humanitarnych z czasów wojny, akta Komitetów wychodźczych.

C. Muzealia.

1. Obrazy, rysunki (także rysunki wojenne dzieci i młodzieży), rzeźby, ilustracje wojenne, poważne i karykaturalne.
 2. Fotografie i przeźrocza, w szczególności osób, biorących udział w życiu publicznym, oraz legionistów, zdjęcia scen obyczajowych z wojny, widoki zniszczonych wojną okolic, widoki nowych szkół polskich na uchodźctwie i w krajach okupowanych oraz gron nauczycieli i uczniów.
 3. Widokówki wojenne, albumy, papier listowy z winietkami treści wojennej.
 4. Pieczęćki instytucji wojennych (militarnych, politycznych, humanitarnych, oświatowych).
 5. Bony i monety wojenne, kwity, znaczki pocztowe, nalepki listowe i okienne, karty na żywność (chlebowa, tłuszczowa etc.).
 6. Mapy (także fantastyczne) i plany.
 7. Medale, plakiety, odznaki (metalowe i papierowe, opaski), pierścienie.
 8. Broń, rynsztunek, mundury polskie.
-

F

18.063